

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

УДК:

ПОГОДЖЕНО
Декан гуманітарно-педагогічного
факультету
_____ Інна САВИЦЬКА
«__» _____ 2024 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри педагогіки
_____ Руслан СОПІВНИК
«__» _____ 2024 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:
**ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО
СВІТОГЛЯДУ ЯК КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ**

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітньо-професійна програма: «Педагогіка вищої школи»
Орієнтація освітньої програми: «Освітньо-професійна»

Гарант освітньої програми _____ к.п.н. **Л.ЧЕРЕДНИК**

Керівник магістерської роботи _____ к.п.н. **Л.ЧЕРЕДНИК**

Виконав: _____ здобувач освіти **Віталій ШЕВЧУК**

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Гуманітарно-педагогічний факультет

Кафедра педагогіки

Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри педагогіки

д.п.н., професор _____ Р.В. Сопівник

«__» _____ 2023 року

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

студенту **Віталію Шевчуку**

1. Тема магістерської роботи: «Формування у здобувачів освіти полікультурного світогляду як компоненту професійної компетентності». Затверджена наказом ректора НУБіП України від від 12.12.2023 р за №2253 С.

2. Термін подання завершеної роботи на кафедру: 01.11.2024 р.

3. Вихідні дані до магістерської роботи: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Положення про підготовку і захист магістерської роботи у Національному університеті біоресурсів і природокористування України; посібники, словники, довідники, методична, наукова література відповідно до теми дослідження.

4. Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. З'ясувати актуальність проблеми формування полікультурного світогляду здобувачів освіти у сучасному освітньому просторі.
2. Визначити термінологічне поле дослідження, розкрити зміст ключових понять дослідження.
3. Розкрити зміст і структура поняття «полікультурний світогляд»
4. Визначити педагогічні умови формування полікультурного світогляду здобувачів освіти.
5. З'ясувати зміст, форми і методи реалізації педагогічних умов.
6. Визначити організаційні засади експериментального дослідження.
7. З'ясувати особливості реалізації педагогічних умов формування полікультурного світогляду здобувачів освіти в умовах освітнього середовища фахового коледжу
8. Визначити ефективність/неефективність проведеного педагогічного експерименту.

Дата видачі завдання: 20.10.2023 р.

Керівник магістерської роботи _____ Л. Чередник

Завдання прийняв до виконання _____ В. Шевчук

РЕФЕРАТ

Магістерська робота на тему: «ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СВІТОГЛЯДУ ЯК КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ».

Обсяг і структура магістерської роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, переліку джерел інформації (72 одиниці, у тому числі іноземною мовою) та додатків (9). Загальний обсяг дорівнює 117 сторінок, містить 11 таблиць, 17 рисунків, у тому числі діаграм.

Ключові слова: *полікультурний світогляд, професійна компетентність, світогляд, здобувачі освіти, формування полікультурного світогляду, компоненти полікультурного світогляду.*

У першому розділі визначено, що *професійна компетентність* - інтегрований комплекс рис особистості, який об'єднує знання, навички, досвід та вміння практично їх реалізовувати у певній професійній діяльності. Також визначено, що *світогляд* - це сукупність поглядів особистості на себе і своє місце у світі, у професійній сфері, зумовлена переконаннями, ідеями, принципами і ціннісними та моральними орієнтаціями особистості. *Полікультурний світогляд* - це інтегрована якість особистості, яка знаходить вияв у її здатності успішно та безконфліктно взаємодіяти з усіма членами суспільства, у тому числі у професійному середовищі, на засадах прояву взаємоповаги, недопущення дискримінації іншої людини через її національні, культурні, мовні чи інші відмінності, реалізуючи власні професійні якості, на досягнення результату колективної взаємодії.

Структурними компонентами досліджуваного поняття визначено *мотиваційно-ціннісний, когнітивний і поведінковий*. Відповідно критеріями вияву цих компонентів у реальному житті було визначено *емоційно-ціннісний, знансєвий і діяльнісно-рефлексивний*. Також визначено рівні сформованості досліджуваної якості (полікультурного світогляду): *достатній, середній і критичний*.

У другому розділі визначено, що педагогічними умовами формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі є наступні: організація освітнього процесу на основі досвіду та цінностей здобувачів освіти; оновлення змістового наповнення освітніх компонентів, що пропонуються до вивчення навчальним планом підготовки фахівців за кожною окремою спеціальністю; оновлення форм і методів навчання на предмет переважання тих, які сприятимуть формуванню основ міжособистісної взаємодії (моделювання проблемних ситуацій культурно-комунікативного характеру, ділові ігри, тренінги тощо).

Найбільш оптимальними і поширеними формами і методами реалізації визначених педагогічних умов є наступні: лекції, вправи й завдання репродуктивного, продуктивного та творчого характеру, розв'язання проблемних міжкультурних ситуацій, перегляд кінофільмів та мультимедійних навчальних матеріалів полікультурного характеру, обговорення, надання розгорнутих відповідей на питання, вікторини, дискусії, ділові й рольові ігри.

Діагностичними методиками, що сприяли визначенню рівня сформованості досліджуваної якості за виокремленими компонентами, ми обрали наступні: тест на визначення рівня комунікативної толерантності (за В. Бойко); тест на визначення рівня комунікативної емпатії (за І. Юсуповим); авторська анкета на з'ясування рівня сформованості знань про полікультурний простір та особливості міжособистісної взаємодії у ньому; опитувальник для визначення рівня сформованості особистісних якостей (за методикою О. Калініченка); адаптована експрес-діагностика поведінкового стилю у конфліктній ситуації.

Визначили етапи (інформаційно-пізнавальний, самостійно-творчий, практико-зорієнтований) проведення формувального етапу, кожен з яких було реалізовано у певних формах роботи. Так, формами реалізації мети інформаційно-пізнавального етапу було визначено такі заходи, як бесіди, дискусія, перегляд тематичних фільмів, складання тематичного словника,

провення інформаційного квесту до Дня Європи (з метою ознайомлення із культурою народів європейських країн), циклу тематичних годин спілкування «У гості до самого себе», «Культурні надбання і цінності мого народу», «Традиції мого народу».

Другий, самостійно-творчий етап формувального етапу експерименту, було реалізовано за разунк опрацювання змістового контенту освітніх компонентів навчального плану («Філософія», «Історія України», «Іноземна мова», «Вступ до спеціальності», «Основи педагогічної майстерності», «Психологія», «Педагогіка»).

На третьому, практико-зорієнтованому етапі, ми використосували на заняттях інтерактивні методи, спрямованих на формування полікультурних якостей студентів, а також умінь та навичок конструктивного міжкультурного міжособистісного спілкування.

Проведений контрольний етап експерименту виявив ефективність реалізації визначених нами педагогічних умов

Список публікацій, у яких опубліковано основні результати дослідження:

1. Чередник Л., Шевчук В. Актуальність проблеми формування полікультурного світогляду майбутніх фахівців у сучасному освітньому просторі. Збірник доповідей учасників *Всеукраїнської студентсько-учнівської науково-практичної онлайн конференції «Сучасна гуманітарна наука в інтерпретації молодих дослідників в умовах викликів воєнного стану»*. 28.03.2024 р. Київ: НУБІП України, 2024. С. 298-301.
2. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція молодих науковців та студентів *«Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи»*. 7-8.11.2023 р. Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника. 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СВІТОГЛЯДУ ЯК КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	
9. Актуальність проблеми формування полікультурного світогляду здобувачів освіти у сучасному освітньому просторі.....	11
10. Термінологічне поле дослідження.....	17
11. Зміст і структура поняття «полікультурний світогляд».....	27
Висновки до розділу 1.....	39
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СВІТОГЛЯДУ ЯК КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	
2.1. Педагогічні умови формування полікультурного світогляду здобувачів освіти.....	41
2.2. Зміст, форми і методи реалізації педагогічних умов.....	47
Висновки до розділу 2.....	59
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СВІТОГЛЯДУ ЯК КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	
3.1. Організація експериментального дослідження.....	60
3.2. Реалізація педагогічних умов формування полікультурного світогляду здобувачів освіти в умовах освітнього середовища фахового коледжу.....	73
3.3. Результати педагогічного експерименту.....	79
Висновки до розділу 3.....	87
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	91
ДОДАТКИ.....	99

ВСТУП

Актуальність проблеми дослідження. Сучасний розвиток людської цивілізації відбувається на фоні політичних і соціальних перетворень, які з новою силою привертають увагу людства до полікультурних і соціокультурних проблем, що найбільше притаманні етнічним та міжетнічним групам різних регіонів Землі. Поширення міжкультурних взаємозв'язків між народами, глобалізація, інтеграція соціально-економічного простору відбуваються на фоні розпаду багатонаціональних держав, посилення соціокультурної й етнокультурної своєрідності, загострення національних та етнічних конфліктів у різних регіонах світу. Навіть сучасні події у нашій країні є результатом такого розвитку.

Інтеграційні процеси, які відбуваються сьогодні у соціумі між окремими країнами, народами, націями, расами, їх взаємодія у всіх сферах існування є основною характеристикою розвитку суспільства сьогодення. Проте хочемо зауважити про неоднозначність явища глобалізації, адже об'єднання, злиття, конгломерат народів не тільки руйнує географічні, політичні, історичні бар'єри між ними, сприяючи науково-технічному прогресу, але поряд несе загрозу нівелювання етнічної і культурної оригінальності, знецінення національних цінностей. Саме тому людина сьогодення має бути готовою до функціонування в умовах полікультурного середовища, до спілкування і співпраці з людьми різних етносів, релігій, рас, віросповідань: «мислити, сприймати світ толерантно, приймати рішення з урахуванням полікультурного характеру оточуючих, вчитися та вчити інших в умовах багаторівневої та багатокритеріальної структури суспільства»[8].

Провідну роль у формуванні готовності до здійснення ефективної професійної діяльності на засадах гуманізму, емпатії, толерантності в умовах інтеграційних процесів відіграє полікультурний світогляд випускника закладу вищої освіти, молодого фахівця, у якій би сфері діяльності він себе не реалізував.

На необхідності розробки нових наукових підходів до виховання майбутніх фахівців в умовах полікультурного середовища, формування у них полікультурного світогляду та стійкої полікультурної компетентності, створення умов для формування досвіду міжкультурної комунікації, зокрема, в університетському середовищі наголошують законодавчі та нормативно-правові освітні акти, а саме: Закон України «Про освіту» (2017) та «Про вищу освіту» (2014), Національна стратегія розвитку освіти України на період до 2021 року (2012), Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. (2002), Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції до європейського освітнього простору (2004) тощо.

Проблема полікультурності, необхідності формування навичок полікультурної поведінки, полікультурного світогляду молодих фахівців була і залишається об'єктом досліджень багатьох українських та зарубіжних науковців. Зокрема, до теми формування полікультурного світогляду звертались Є. Бубнов, С. Гончаренко, О. Гуренко, С. Кірсанова, В. Кузьменко, Н. Ничкало, І. Попович, О. Савченко, С. Сисоєва, О. Сухомлинська, Н. Чернуха, Є. Чорний, Н. Якса, М. Ярмаченко та ін. До питання визначення теоретичних засад розвитку полікультурності звертались вітчизняні вчені-філософи В. Андрущенко, А. Губерський, І.Зязюн, В. Ігнатов, В. Кремень, М. Михальченко, В. Огнев'юк, Б. Попов, М. Степико та ін. Вагомий внесок у розвиток теорії виховання полікультурності зробили такі вітчизняні вчені в галузі педагогіки та психології, як Г. Балл, І. Бех, О. Вишневський, Л. Волик, Б. Євтух, О. Савицька, Л. Співак, В. Струманський, В. Сухомлинський та інші. Методико-педагогічні аспекти полікультурної компетентності майбутніх вчителів розкривають у своїх дослідженнях С. Бондирева, Л. Волик, Л. Гончаренко, Л. Паламарчук, Л. Хоружа, Н. Чернуха та інші.

Аналіз наукової, науково-методичної, психолого-педагогічної, методичної літератури засвідчив, що проблема формування у здобувачів

освіти полікультурного світогляду як компонента професійної компетентності ще не стала предметом спеціального дослідження.

Мета дослідження: теоретичне узагальнення, обґрунтування й експериментальна перевірка змісту, форм та методів формування у здобувачів освіти магістерського рівня полікультурного світогляду як компонента професійної компетентності.

Завдання:

1. Визначити актуальність проблеми формування полікультурного світогляду здобувачів освіти у сучасному освітньому просторі на основі аналізу наукових досліджень науковців.

2. З'ясувати зміст ключових понять дослідження: світогляд, полікультурний світогляд, професійна компетентність.

3. Визначити структурні компоненти, критерії, показники досліджуваного поняття та охарактеризувати рівні сформованості у здобувачів магістерського рівня освіти полікультурного світогляду як компонента як професійної компетентності.

4. Визначити педагогічні умови формування полікультурного світогляду як компонента професійної компетентності у здобувачів освіти магістерського рівня.

5. Здійснити експериментальну перевірку ефективності розробленої системи роботи (змісту, форм та методів) формування полікультурного світогляду у здобувачів освіти магістерського рівня.

Об'єкт дослідження: формування у здобувачів освіти полікультурного світогляду як компонента їх професійної компетентності.

Предмет дослідження: зміст, форми та методи формування у здобувачів освіти полікультурного світогляду як компонента їх професійної компетентності.

Для реалізації поставлених у дослідженні завдань було використано наступні метод дослідження:

теоретичні – аналіз наукової літератури з метою визначити теоретичні засади проблеми формування полікультурного світогляду здобувачів освіти, визначити й обґрунтувати систему роботи по формуванню полікультурного світогляду; *діагностичні* – анкетування, тестування, що дало можливість розробити систему роботи з формування полікультурного світогляду; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) – з метою з’ясувати вихідний рівень сформованості досліджуваного компонента у здобувачів освіти, визначити оптимальні методи впливу на формування досліджуваного компонента; методи математичної обробки даних – з метою перевірки ефективності проведеної експериментальної роботи.

Новизна отриманих результатів дослідження:

1. Розроблено систему роботи з формування у здобувачів освіти полікультурного світогляду, теоретично обґрунтовано її змістове наповнення та особливості реалізації.

2. Визначено структурні компоненти, охарактеризовано критерії, відповідні показники та рівні (критичний, середній, достатній) сформованості у здобувачів освіти полікультурного світогляду.

3. Уточнено зміст понять «світогляд», «полікультурний світогляд», «компетентність».

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що: апробовано та експериментально перевірено ефективність впровадження системи роботи (змісту, форм та методів) з формування полікультурного світогляду здобувачів освіти як компонента їх професійної компетентності.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (72 найменування, у тому числі іноземними мовами), 9 додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СВІТОГЛЯДУ ЯК КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

1.1. Актуальність проблеми формування полікультурного світогляду здобувачів освіти у сучасному освітньому просторі

У сучасному глобалізованому світі майже не існує націй, які б не зазнали культурного впливу інших націй та культур. У культурно різноманітних суспільствах люди будь-якого віку живуть, навчаються, працюють у расово та етнічно різноманітних колективах. Постійне змішування й перетинання різноманітних культурних патернів часто викликає непорозуміння, випадки дискримінації та насилля повсюди, включаючи робочі місця, школи, громади [66, с.184]. Як стверджує дослідник О.Колодій, у переважній кількості галузей наукової та виробничої діяльності люди відчули на собі гіркий досвід маргіналізації та упередженості через расову чи етнічну приналежність [26]. Знаходячись у змішаних колективах, крім упередженості, люди часто відчують погіршення фізичного, психологічного чи когнітивного стану, що спричиняє падіння показників виробничої активності та продуктивності праці.

Саме тому формування особистості на засадах полікультурності у сучасному освітньому просторі України, що сформувалося як науковий і практично-педагогічний феномен на початку 90-х рр. ХХ ст., стало логічною адекватною відповіддю на виклики етнічного, релігійного, ментального характеру в період пострадянських трансформацій. Незважаючи на сказане, широке практичне застосування принципів полікультурного виховання не було характерним для освіти у другій половині ХХ ст, а стало набувати актуальності порівняно недавно, про що свідчить аналіз історичної й науково-педагогічної літератури.

Окреслене вище диктує необхідність розробки нових наукових підходів до виховання майбутніх фахівців в умовах полікультурного середовища,

створення умов для формування досвіду міжкультурної комунікації, зокрема, в університетському середовищі.

На цьому наголошують, зокрема, нормативно-правові освітні акти, а саме: Закон України «Про освіту» (2017) та «Про вищу освіту» (2014), Національна стратегія розвитку освіти України на період до 2021 року (2012), Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. (2002), Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції до європейського освітнього простору (2004) тощо. Опрацьовуючи різноманітні міжнародні конвенції та угоди, а також державні нормативні акти, ми визначили ряд документів, що засвідчують спрямованість спільноти різних країн і народів Європи та світу на утвердження толерантних засад міжкультурної взаємодії: Європейська культурна конвенція (1954), Європейська хартія регіональних мов та національних меншин (1992), Про плюралізм у ЗМІ та розмаїття інформаційного змісту (2007), Резолюція про європейське співробітництво у галузі освіти (1989), Рекомендація про внесок Ради Європи у створення Європейського простору вищої освіти (2003), Рекомендація про культури діаспор (2004) та інш.

Особливої уваги заслуговує Загальна декларація ЮНЕСКО про культурне різноманіття, яка була схвалена Генеральною конференцією ООН з питань освіти, науки і культури. У ній підкреслено, що «повага різноманітності культур, терпимість, діалог і співпраця в атмосфері довіри й взаєморозуміння є надійною запорукою міжнародного миру та безпеки» [15].

Напрацювання українських науковців окреслюють проблеми сутності та змісту поняття міжособистісної взаємодії, визначають шляхи формування культури спілкування у полікультурному середовищі (А. Абсалямова, Я. Довгополова, С. Кірсанова та ін.), міжнаціонального спілкування (Н. Асипова), етнокультурної (О. Гуренко) та полікультурної (Л. Данилова) компетентностей учасників освітнього процесу. Дотичними до порушеної нами теми є дисертаційні дослідження сучасності, у яких висвітлено різноманітні аспекти полікультурного виховання учнів (В. Бойченко,

Є. Бубнов, Л. Волик та ін.), готовності майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах полікультурного середовища (Л. Гончаренко, В. Кузьменко, Н. Рудкевич та ін.), формування культури взаємин (М. Євтух, Т. Черкашина та ін.); особливості формування міжособистісних відносин курсантів (І. Попович, Г. Топольницька), виховання духовних цінностей у студентської молоді в полікультурному просторі (В. Долженко), професійнопедагогічна підготовка майбутніх викладачів до роботи в умовах полікультурного середовища (А. Сущенко), модель формування етнокультурної компетентності студентів педагогічного університету (О.Гуренко).

Українські науковці різних часів теж звертались до проблеми пошуку шляхів рівноправного існування людей різних етносів, народів, національностей (М. Драгоманов, К. Ушинський, С. Русова, Г. Ващенко та інш.).

Хочемо зауважити, що до проблеми пошуку міжетнічної єдності, рівноправності представників усіх рас і національностей не є абсолютно новою і приманною дослідженням кінця минулого століття. Так, до проблеми полікультурності звертався у своїх напрацюваннях М. Драгоманов. Він наголошував на необхідності пошуку «чогось такого, щоб стало вище над усіма національностями та й мирило їх, коли вони підуть одна проти другої. Треба шукати всесвітньої правди, котра була б спільною всім національностям» [43, с. 169]. С. Русова також наголошувала на необхідності пізнання дітьми своєї національної культури для розуміння її унікальності, можливості порівняти з іншими національними культурами, що сприятиме формуванню загальнолюдських цінностей [43, с.126].

Науковці Н. Гончаренко, О. Гуренко, І. Данилюк вважають, що формування полікультурного світогляду – невід’ємний компонент освіти сьогодення, метою якого є опанування здобувачами освіти знань про інші культури, духовні цінності; відмінні від національних традиції та світогляд інших народів; виховання на засадах взаєморозуміння та поваги до

полікультурних систем. Таке формування особистості на засадах полікультурності сприяє формуванню у здобувачів освіти готовності співіснувати і комфортно співпрацювати у поліетнічних колективах.

Як ми уже зазначали, проблеми полікультурності стали об'єктом уваги науковців ХІХ – ХХ ст, які підійшли до її аналізу з різних точок зору: філософської, релігійної, екзистенційної тощо. Але при цьому вони зійшлись у думці стосовно того, що світобачення та культура особистості пов'язані між собою і залежать від рівня та якості освіти, тим самим окреслюючи соціальне становище й особливості поведінки людини у соціумі (К. Ушинський, П. Каптерев, І. Гаспринський, М. Реріх, А. Тайнбі та інш.).

Пізніше, у другій половині ХХ століття американський дослідник Д. Бенкс висунув відмінну від поглядів попередників думку, що визначала ідеалом «відкрите суспільство»: суспільство різних можливостей для індивідів із різних етнічних, культурних і соціальних груп, у якому кожна особистість буде зберігати свою етнічну ідентичність, але при цьому буде комфортно функціонувати а в інших культурах [64, с. 104].

Переважаюча кількість педагогів-науковців і освітян-практиків переконані, що підготовка фахівців у будь-якій сфері повинна здійснюватися на новій концептуальній основі в рамках системного підходу. Актуальність дослідження проблеми формування у майбутніх фахівців, особливо освітньої сфери, полікультурного світогляду зумовлена наявністю суперечностей між: загальними потребами сучасного соціуму щодо підготовки майбутніх спеціалістів, готових успішно взаємодіяти з колегами на міжнародному рівні, та реальним станом підготовки студентів до комунікативної діяльності у закладах освіти; «підвищенням ступеня компетентності майбутніх фахівців та недостатньо розробленою методикою підготовки їх до володіння різними видами професійних компетентностей; знання основ полікультурної комунікації при вивченні гуманітарних дисциплін у вузі та недостатній рівень володіння нею в межах майбутньої професійної діяльності; готовність

майбутніх педагогів оволодіти полікультурною компетентністю та відсутність системи підготовки до цього процесу» [6, с.193].

Особливістю XXI століття є тенденція до формування полікультурного простору в умовах глобалізаційно-інформаційних змін суспільства.

У 60-70-х рр. минулого століття в Європі у зв'язку зі створенням ООН та післявоєнною міграцією сформувався абсолютно новий підхід до організації навчання у етнотетерогенних групах. Він отримав назву полікультурного (багатокультурного, мультикультурного). Його основною тезою і базовим твердженням є думка про те, що упередженість людей витікає з недостатнього знання щодо історичної спадщини та недостатньої уваги до сучасної взаємодії між представниками різних етносів [68, с.168]. За такого підходу утверджується правило, що є можливим знизити рівень упередженості й зменшити виникнення стереотипів та відчуженості шляхом вивчення культурних, расових чи етнічних відмінностей, приділяючи такому навчанню спеціальну увагу. Освітній процес, заснований на такому підході, почали називати полікультурним.

Полікультурна компетентність – «це не тільки знання мови та знання країнознавчого характеру, а також вміння та досвід, без яких розуміння людини іншої культури стає нелегким. Не розуміючи іншу культуру, не можна говорити про рефлексію на власну культуру, її розвиток стає неможливим. Відповідно, взаємодія двох культур, внаслідок чого відбувається пізнання як власної, так і чужої культури, видається неможливою» [49, с.208]. Це може призвести до загострення глобальних проблем, міжнаціональних та міжконфесіональних конфліктів. Саме тому однією із чільних задач сучасної освіти науковці називають створення умов для набуття учнями, студентами досвіду міжкультурного, полікультурного спілкування, навчання дітей навичкам та вмінням спілкування з представниками різних культур, в процесі якого відбувається формування міжкультурної компетенції людини.

Проблеми полікультурного виховання молоді, формування людської та національної самосвідомості, громадянської позиції, активного й

відповідального ставлення до життя є одними з пріоритетних у процесі гуманізації людського суспільства.

Ми переконані, що однозначно важлива роль у вирішенні проблем полікультурності відведена сформованості у особистості відповідної картини світу, тобто полікультурного світогляду. На думку дослідниці І. Омелянчук, саме сформованість полікультурного світогляду дає можливість «виробити у кожної людини позитивне ставлення до представників інших народностей, спрямовує прагнення дізнатися якомога більше про їх культуру, визначає домагання індивідуумом свободи, вміння відстоювати свою позицію і ідеали, формування духовної гнучкості і розуміння необхідності компромісів» [41].

У сучасному світі та сучасних умовах, коли збільшуються темпи глобалізації, інтеграції, величезного значення набуває проблема толерантності, яка є однією з характеристик досліджуваного нами поняття полікультурності. Сьогодні людині практично неможливо залишатись поза спілкуванням з іншими культурами, національностями. Тому так важливо уміти налагоджувати комунікативний контакт, взаємодіяти з представниками різних культур. Полікультурна освіта, результатом якої має стати сформований полікультурний світогляд, наразі є дуже важливою, оскільки вищим сенсом полікультурної освіти є людина.

Науковці С. Авхутська, В. Андрущенко підкреслюють, що у складний період втрати духовності нації та загострення міжнаціональних відносин, переоцінки цінностей та загальнолюдських інтересів, економічної та політичної кризи в Україні непересічною є роль закладів освіти всіх рівнів, на які покладається роль відродження духовного потенціалу нації, гарантів полікультурного виховання, громадського миру, збереження культури та моральності суспільства. За таких суспільних умов і виникає необхідність спрямувати вектор освіти до витоків різних культур, оскільки саме культура є середовищем, де зростає й морально загартовується особистість [2; 4].

Таким чином, можемо констатувати, що аналіз наукової, науково-методичної, психолого-педагогічної, методичної літератури засвідчив

актуальність порушеної проблеми формування полікультурного світогляду у майбутніх фахівців та науковий інтерес до неї, а також аргументування того факту, що дана проблема ще не стала предметом спеціального дослідження.

1.2. Термінологічне поле дослідження

Дослідження визначеного нами ключового поняття «полікультурний світогляд як компонент професійної компетентності» потребує тлумачення окремих його складників, зокрема, понять «компетентність», «світогляд», «полікультурний світогляд».

Зважаючи на тему нашого дослідження, яка висуває об'єктом дослідження полікультурний світогляд як компонент професійної компетентності, не можемо не розкрити зміст одного із ключових термінів нашого дослідження – «компетентність».

Навзане поняття має латинське походження: *compeo* — «досягаю», «відповідаю». Цей термін було введено в науковий обіг відомим американським лінгвістом Н. Хомським [69]. У подальшому зміст цього поняття зазнав розвитку і трансформацій. Так, американські дослідники внесли пропозицію використовувати його як інноваційний критерій для опису високих результатів діяльності роботи. Слід зауважити, що перші компетентності було виявлено в процесі спостереження за найбільш успішними фахівцями в різних професійних царинах (підприємстві, політиці тощо), тому в основі визначення компетентностей було обрано поведінкові характеристики [65; 57].

Поступово поняття «компетентність» почали широко використовувати в науковій літературі дослідники різних країн. На основі аналізу українських наукових досліджень було виділено декілька підходів дослідників щодо трактування цього поняття (рис 1).

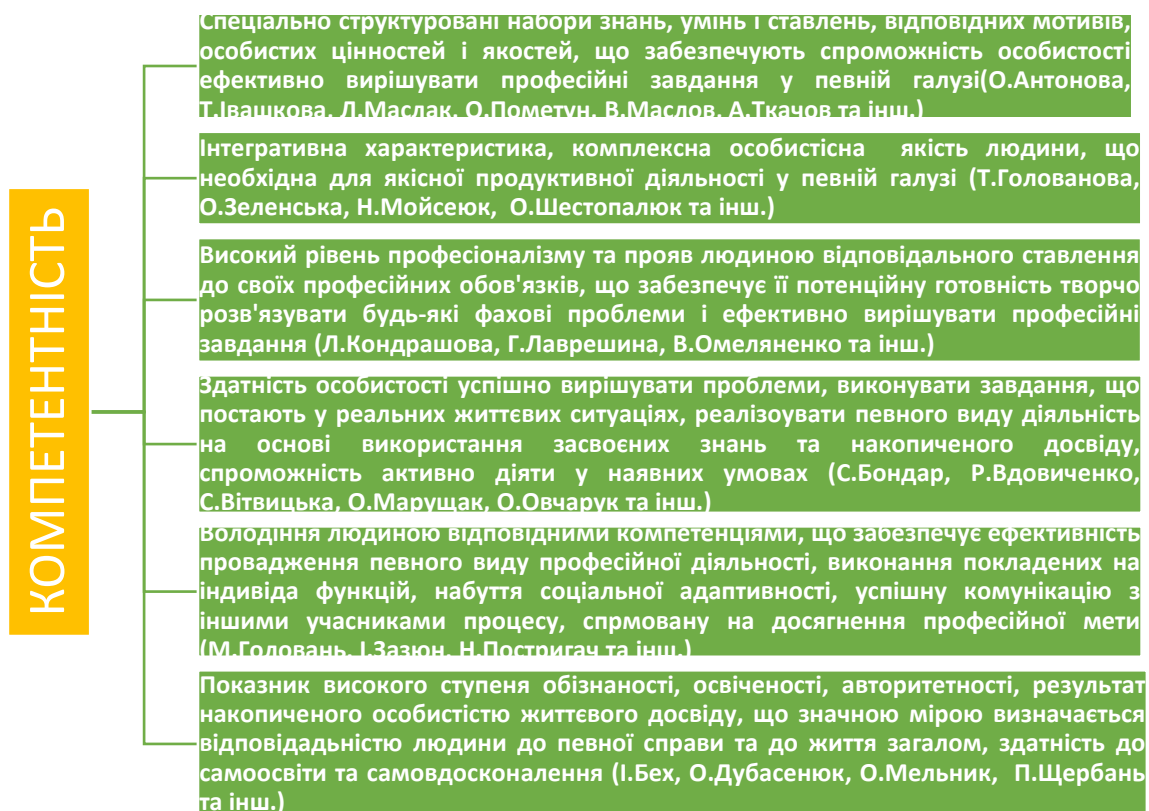

Рис.1. Підходи до визначення поняття «компетентність» українських дослідників

Ми погоджуємося з тим, що основу компетентності певної конкретної особистості складає саме досвідченість людини у певній галузі, так як обізнаність та поінформованість людині у певній галузі професійної діяльності є неможливими без накопичення нею досвіду відповідної діяльності [7]. Аналогічної точки зору у своїх дослідженнях дотримується О. Дубасенюк, яка вважає, що компетентність є відображенням особистого досвіду людини, логічним результатом перетворення засвоєних нею знань, умінь та навичок у сфері певної професійної діяльності [18].

Л. Хоружа, наприклад, розглядає професійну компетентність педагога як сукупність теоретичних знань, практичних навичок, накопиченого досвіду та особистісних якостей. Дослідниця переконана, що ці аспекти сприяють ефективності та результативності педагогічної діяльності педагога [58]. Ця компетентність представляє собою інтегративну особистісну якість, де внутрішні ресурси людини, її особливості здатності та якості виступають

джерелом успішної предметної діяльності в системі освіти [45]. Саме тому сучасний компетентний педагог повинен мати розширений арсенал професійних якостей, високий рівень науково-теоретичної та практичної підготовки до творчої педагогічної діяльності та ефективного спілкування зі студентами, використовуючи сучасні технології.

Професійна компетентність розвивається під час підготовки до педагогічної діяльності, яка проходить у закладах вищої освіти на другому рівні вищої освіти - магістратури. Психологи розглядають професійну підготовку як засіб розширення індивідуального потенціалу особистості, розвитку резервних сил та підвищення пізнавальної та творчої активності на основі здобуття загальнонаукових та професійно важливих знань, вмінь та навичок.

Дослідники педагогічних наук розглядають сутність професійної підготовки як процес набуття особистості професійної освіти, що включає в себе опанування інтелектуальних знань, розвиток відповідних навичок та формування додаткових професійних якостей.

З огляду на тему нашого дослідження, ми вважаємо, що *професійна компетентність - інтегрований комплекс рис особистості, який об'єднує знання, навички, досвід та вміння практично їх реалізовувати у певній професійній діяльності*. Ми вважаємо, що саме такий підхід до тлумачення компетентності дозволяє трактувати полікультурний світогляд як ключову у професійному плані особистісну якість, важливу якісну характеристику та необхідний компонент у досягненні професіоналізму. Поняття «світогляд» можна трактувати з трьох точок зору: філософської, психологічної та культурологічної. З позицій філософії «світогляд – це система ряду елементів свідомості людини (знань, поглядів, уявлень, переконань, віри), які складають духовно практичне утворення і визначають, яке місце людина займає в світі, як вона відноситься до світу і до самої себе»[33]. З філософської точки зору основоположним компонентом є погляди людини. Однак, крім поглядів людини, у структуру світогляду, безперечно, входять й інші елементи.

З психологічної точки зору поняття світогляду є близьким до вище вказаних визначень, сформованих у філософії. Так, енциклопедія з психології подає нам таке трактування поняття світогляду: світогляд – це система узагальнених поглядів на природу і суспільство, на місце людини в ньому, на ставлення людей до навколишньої дійсності і себе, а також зумовлені цими поглядами їхні переконання, ідеали і принципи пізнання [47].

Зі сказаного вище стає зрозумілим, що поняття світогляду з позицій психології – це певна система усталених поглядів особистості.

Культурологія як наука також приділяє значну увагу дослідженню поняття світогляду. В енциклопедіях та словниках з культурології вказуються поняття світогляду, які є схожими до філософських: світогляд – цілісна система поглядів на світ, місце та призначення людини [32]; світогляд – інтеграція досвіду, знань та самосвідомості певної конкретної особистості в єдину ціннісну картину світу, що окреслює життєву орієнтацію людини, її ставлення до дійсності та до самої себе [9; 55].

Наукові підходи до визначення поняття «світогляд» в узагальненому вигляді ми подали у табл.1.

Таблиця 1

Трактування науковцями поняття «світогляд»

ПІБ науковця	Визначення поняття «світогляд»
В. Петрушенко	це сукупність узагальнених уявлень людини про себе, світ, свої взаємини зі світом, про своє місце у світі та своє життєве призначення.
Є. Причепій А. Черній	це система найзагальніших знань, цінностей, переконань, практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу.
В.Овчінніков	це специфічна форма відображення дійсності.
І. Кант	це система принципів і знань, ідеалів і цінностей, надій і вірувань, поглядів на зміст і мету життя, що визначає

	діяльність індивіда чи соціального суб'єкта й органічно включається в його вчинки і форму мислення.
Л.Кривега	невід'ємний атрибут людської свідомості.
В. Шапар	це система поглядів на об'єктивний світ та місце в ньому людини, на ставлення людини до навколишньої дійсності та до самої себе, а також зумовлені цими поглядами основні життєві позиції людей, їхні переконання, ідеали, принципи пізнання та діяльності, ціннісні орієнтації.
М. Чапка У. Конті	форма суспільної свідомості людини, система її поглядів на природу і суспільство, через які вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття та діяльності, визначає своє місце і призначення в ньому.
Ю.Шадських В. Піча	сукупність поглядів людини на себе і своє місце у світі, зумовлених ними переконань, ідей, принципів і ціннісних орієнтацій (компоненти: світовідчуття, світосприйняття, світоуявлення, світорозуміння, світооцінка, світоставлення).

Таким чином, узагальнюючи напрацювання дослідників з проблеми визначення змісту поняття «світогляд», у своєму дослідженні ми будемо користуватись наступним тлумаченням цього терміну: *це сукупність поглядів особистості на себе і своє місце у світі, у професійній сфері, зумовлена переконаннями, ідеями, принципами і ціннісними та моральними орієнтаціями особистості.*

Поняття «полікультурний світогляд» належить до сучасних понять, слів і стоїть в центрі наукових дискусій, про що свідчать різні назви цього поняття: «міжкультурний світогляд», «крос-культурний світогляд» тощо. «міжкультурна ефективність» тощо. Як правило, під цим поняттям розуміють

здатність вміти обходитись з усім, що пов'язане з іншою культурою, також вміння спілкуватись з людьми, представниками іншої культури і вдало інтегруватись в процес комунікації.

Аналіз відповідної наукової літератури дає підстави стверджувати, що такі терміни як полікультурний (polycultural), міжкультурний (intercultural), крос-культурний (cross-cultural), транскультурний (transcultural) та мультикультурний (multicultural) та етнокультурний (ethnocultural) в більшості європейських країн є тотожними [44].

Дослідниця І. Переходько визначає «полікультурний світогляд» як «інтегративну властивість особистості, що характеризується сукупністю спеціальних знань, міжкультурних умінь і системою ціннісних орієнтацій, необхідних для вирішення професійних задач в умовах міжкультурної взаємодії в стилі співробітництва і толерантності» [44, с. 81]. Полікультурний світогляд і полікультурна компетентність, на думку Н. Гальскова, Н. Гез, є здатністю, що дозволяє особистості реалізувати себе в рамках діалогу культур, тобто в умовах міжкультурної комунікації [49]. Його становлення здійснюється у взаємозв'язку освоєння іншомовного коду і розвитку культурного досвіду людини, в складі якого можна виокремити ставлення людини до себе, до світу, а також досвід творчої діяльності.

Н. Бакуліна, досліджуючи міжкультурну компетенцію, зазначає, що полікультурний світогляд характеризується тим, що її учасники у випадках прямого контакту використовують мовний код і стратегії спілкування, які відрізняються від тих, котрими вони користуються у спілкуванні всередині однієї культури[5].

Науковиця О. Селіванова вважає, що полікультурний світогляд – це компонент полікультурної компетентності, який є комплексом «знань і умінь, що дозволяють індивіду у процесі міжкультурної комунікації адекватно оцінювати комунікативну ситуацію, ефективно використовувати вербальні та невербальні засоби, втілювати у практику комунікативні наміри і перевіряти результати комунікації за допомогою зворотнього зв'язку» [50, с. 23].

Ми застосовуємо термін «полікультурний світогляд», розуміючи його, головним чином, як підхід до вивчення культури різних народів з метою розуміння сутності культури як суспільного явища в цілому і формування певних якостей особистості (повага до людей різної національності, толерантність); як характеристика особистості, що забезпечує її здатність безконфліктно існувати у полікультурному середовищі на засадах емпатії, толерантності, взаєморозуміння, взаємоприйняття тощо. Полікультурний світогляд як життєва позиція певною мірою простежується у духовній і культурній спадщині народів, проявляючись різною мірою у різні історичні періоди [44].

Українська дослідниця О. Зеліковська визначає полікультурний світогляд як сформовану усталену сукупність знань, умінь і навичок, за допомогою яких випускники вищих економічних навчальних закладів здатні успішно спілкуватися з діловими іноземними партнерами як на буденному, так і професійному рівнях [19].

Виходячи з аналізу джерел з досліджуваної проблеми, можна заявити, що полікультурний світогляд займає важливе місце в структурі ключових компетентностей особистості. Зокрема, В. Сафонова визначає полікультурний світогляд як частину комунікативної компетентності мовної особистості [49].

Науковці Р. Ауєрнхаймер, П. Бателаан, В. Ніке наголошують на концепції формування полікультурного світогляду, який визнає рівноцінність усіх людей і розглядає гідність людини як недоторканність. У центрі процесу формування полікультурного світогляду стоїть категоричний імператив І. Канта про те, що кожна людина повинна спілкуватися з іншими людьми так, як би вона хотіла, щоб ставилися до неї. Колір шкіри та походження людини не повинні впливати на ці взаємовідносини. Для ефективної взаємодії з іншою культурою необхідне засвоєння засад полікультурності, *полікультурного світогляду, зміст якого розуміють як здатність і готовність людини брати участь у діалозі культур, тобто в умовах полікультурного спілкування на*

основі принципів співпраці, взаємної пошани, терпимості до культурних відмінностей і подолання культурних бар'єрів.

Вважаємо, що полікультурний світогляд як компонент професійної компетентності зорієнтований на формування у здобувача освіти: системи знань про культуру власної країни та країни, мова якої вивчається; системи знань про співіснування культур в різних вимірах (історичному, політичному, побутовому тощо); усвідомлення того, що культура країни, мова якої вивчається, не є монолітним утворенням (поряд з «титульною» нацією співіснують представники етнічних меншин, в кожній культурі є субкультури тощо); усвідомлення власної культурної ідентичності та здатності представити власну культуру та культурну ідентичність іншим; готовності до міжкультурної взаємодії, а також усвідомлення того, що культурні чинники потребують відповідної дистанції між комунікантами в залежності від їх соціального та професійного статусу, а також емпатії, толерантності у процесі спілкування тощо; готовності до двозначності та протиріч, які можуть виникати у процесі міжкультурного спілкування та готовності до їх подолання; вмінь виконувати роль посередника між представниками чужої та рідної культури (міжкультурна медіація) [38].

Науковиця О. Юрченко, досліджуючи соціальну компетентність молодших школярів, трактує полікультурний світогляд як складник у структурі «ключових компетентностей молодшого школяра, що відображає змінні комбінації цінностей, знань, умінь, здатностей та особистісних якостей, що забезпечують активність дитини в суб'єкт-суб'єктному процесі взаємодії з соціокультурною дійсністю та на основі неї формування інтеріоризованого особистістю соціального досвіду»[62, с.238].

В узагальненому вигляді міжкультурна компетентність – це здатність усвідомлювати чинники, зумовлені іншою культурою, та те, як вони впливають на менталітет і моделі поведінки представників цієї культури і, відштовхуючись від цього, вибудовувати власну комунікативну та поведінкову стратегію у процесі спілкування з ними. При цьому важливо, щоб

ця взаємодія базувалася на засадах толерантності, взаємоповаги та взаєморозуміння і не порушувала цінності й норми жодної з культур.

Зважаючи на тему нашого дослідження, найбільш прийнятною для нас є точка зору тих дослідників, які розглядають полікультурний світогляд як здатність особистості успішно діяти в сучасному полікультурному середовищі (табл.2), тобто основним у понятті полікультурного світогляду, по суті, вважають саме поведінковий компонент.

Таблиця 2

Трактування науковцями поняття «полікультурний світогляд»

ПІБ науковця	Трактування поняття «полікультурний світогляд»
С. Авхутська [1] М. Онищенко [42]	Невід’ємний компонент професійної компетентності сучасних фахівців різного профілю, умова їхнього професійного й особистісного зростання, теоретична і практична готовність конкретної особистості до успішної професійної діяльності в умовах полікультурного соціуму
Р. Агадуллін [3]	Спроможність людини результативної життєдіяльності в полікультурному соціумі на основі інтеграції відповідних особистісних якостей, знань правил міжкультурної взаємодії та вмінь втілювати їх у життя.
О. Зіненко [20]	Обізнаність у контексті різних культур, усвідомлення різниці між культурою свого народу й культурою інших етносів та народів, уміння адекватно поводитися під час спілкування з носіями інших культур з урахуванням особливостей їхніх національних цінностей.
О. Котенко [29]	Здатність особистості ефективно адаптуватися до певної діяльності (насамперед професійної діяльності) в умовах полікультурного середовища.

Л. Мелько [35]	Сформована здатність конкретної особистості успішно реалізовувати полікультурні компетенції на основі володіння відповідними знаннями й навичками, налагоджувати процес міжкультурної взаємодії з людьми різних національностей, культур, рас тощо.
М. Сімоненко [52]	Інтегративна якість особистості, що містить систему полікультурних знань, умінь, навичок, мотивів, інтересів, потреб, цінностей, особистісних якостей, накопиченого досвіду, засвоєних норм і правил поведінки, необхідних для повсякденного життя й діяльності у сучасному полікультурному середовищі, які реалізуються в готовності успішно вирішувати поставлені завдання в процесі взаємодії з представниками інших культур.

Аналізуючи наукові дослідження з порушеної теми, у визначенні і тлумаченні поняття «полікультурний світогляд» кожного автора ми знаходимо особливості. Переважно погоджуючись із думками авторів і опираючись у їх тлумаченнях на елементи трактувань, водночас вважаємо за необхідне відзначити, що кожне з наведених вище понять має своє специфічне тлумачення, тому навряд чи дані терміни можна сприйняти як наукові еквіваленти чи синоніми. Поряд з цим ми не можемо взяти повне тлумачення чи точку зору окремих авторів як основоположні для нашого дослідження, тому у своїй роботі ми будемо оперувати наступним визначенням поняття «полікультурний світогляд»: *полікультурний світогляд - це інтегрована якість особистості, яка знаходить вияв у її здатності успішно та безконфліктно взаємодіяти з усіма членами суспільства, у тому числі у професійному середовищі, на засадах прояву взаємоповаги, недопущення дискримінації іншої людини через її національні, культурні, мовні чи інші відмінності, реалізуючи власні професійні якості, на досягнення результату колективної взаємодії.*

Таким чином, на основі аналізу наукових напрацювань ми розкрили зміст ключових понять дослідження: компетентність, професійні компетентність, світогляд, полікультурний світогляд.

1.3. Структура поняття «полікультурний світогляд»

У сучасному світі, що характеризується поглибленням глобалізаційних процесів, євроінтеграцією, міжкультурними зв'язками, кожен випускник закладу вищої освіти – молодий фахівець, незалежно від отриманої ним спеціальності, повинен бути готовим у майбутній професійній діяльності та в буденному житті розбудовувати активні ділові й особистісні комунікативні контакти з носіями різних культур як у межах рідної країни, так і за кордоном. У зв'язку з цим у ході формування полікультурного світогляду і професійній підготовці студентів постає необхідність чіткого визначення структури і змісту цього поняття, що є компонентом професійної компетентності.

Специфічними рисами полікультурного світогляду фахівця та сформованості його міжкультурної компетентності соціологи називають такі: відкритість до сприйняття психологічних, соціальних та інших міжкультурних відмінностей; психологічна спрямованість на кооперацію із представниками іншої культури; вміння розрізняти колективне й індивідуальне у комунікативній поведінці представників інших культур; здатність переборювати соціальні, етнічні й культурні стереотипи; володіння системою комунікативних засобів та правильний їх вибір у залежності від ситуації спілкування; дотримання етикетних норм у процесі комунікації. Важливими факторами компетентності людини виступають отримана нею якісна освіта, накопичений життєвий досвід, вміння професійно застосовувати знання на практиці [53].

Наприклад, аналізуючи полікультурну компетентність та полікультурний світогляд, науковиця М. Ракотомена тлумачить його

структуру як комплекс характеристик і якостей особистості, які необхідні їй для успішної взаємодії представників різних культур, що базуються на знаннях про культуру в цілому, власну та іншу культуру; можливостях ведення переговорів, управління конфліктними ситуаціями, адаптації; компетентностях: гнучкість, емпатія, терпимість, оптимізм, відкритий розум; психологічних та емоційних ресурсах: мотивація, задоволення від ризиків, можливості управління напругою [54, с. 668-691].

Досліджуючи полікультурний світогляд як основу міжкультурної компетентності, науковці Б. Хатцер і Г. Лайс виокремлюють три ключових аспекти: особистісний, ситуативний та інтерактивний [67, с. 148].

Сформованості полікультурного світогляду сприяє взаємодія з людьми, які є представниками різних національностей, культур. Саме тому базовою основою формування полікультурного світогляду, на нашу думку, є реальний досвід діяльності (освітньої, професійної, суспільної, побутової) у полікультурному просторі. Розвиток у собі полікультурності має безпосередній вплив на інтелектуальний та соціальний розвиток та соціальну і суспільну зрілості особистості.

Науковиця О. Юрченко, досліджуючи та аналізуючи соціальну компетентність школяра, що представлена певною особистісною комбінацією цінностей, знань, умінь, здібностей та спроможностей, вважає, що визначальними у сформованості їх соціальної компетентності є сформованість полікультурного світогляду [62].

Також цікавою видалася нам точка зору дослідників І. Мурсамітової Т. Гарбузюк [37], які виокремлюють три основних елементи полікультурного світогляду: когнітивний – це сформованість знань про інші культури чи групи, а також пізнавальні здібності більш високого рівня; інтраперсональний, який визначається співвідношенням внутрішнього стану особи, розвитком власного Я та ідентичністю особистості; міжособистісний (поведінковий), який виявляється у поведінкових спроможностях конкретної особистості взаємодіяти з представниками

різних культурних груп, виявляти емпатійність, толерантність у процесі такої взаємодії.

Зарубіжні дослідники представляють різні моделі структури полікультурного світогляду.

Так, китайський дослідник Гао Йіхонг зауважує, що сформованість полікультурного світогляду особистості комплексно характеризується такими компонентами:

- розвиненість культурної свідомості (засвоєння відповідних знань, здатність міркувати, аналізувати, критично мислити в процесі здійснення міжкультурної комунікації);

- сформованість позитивних емоційно-ціннісних ставлень до інших культур та їх носіїв (здатність налаштуватися на позитивні емоції в процесі спілкування з представниками інших культурних спільнот, проявляти у спілкуванні з ними толерантність і доброзичливість);

- набуття конструктивного досвіду взаємодії з членами інших культурних груп (здатність обирати оптимальні дії, способи, моделі поведінки в кожній конкретній міжкультурній комунікативній ситуації) [72].

Є зрозумілим, що відносини між представниками різних культур з високим рівнем сформованості полікультурного світогляду мають базуватись на підґрунті відкритості і зацікавленості, готовності відмовитись від упередженого ставлення до носіїв інших культур та представників інших націй і народностей. Знаннєвий компонент представляється, як правило, інформованістю про соціальні групи та їх якісні характеристики і практичну діяльність у власній країні та країні партнерів по діловому спілкуванню, про загальні процеси соціальної взаємодії та взаємодії особистостей.

Ще одним структурним компонентом полікультурного світогляду є здатність засвоювати нові знання про культуру, уміння використовувати ці знання і навички в умовах комунікації та взаємодії в реальному часі. Ще

одним вагомим складником є критичне усвідомлення особливостей культури: обґрунтоване та аргументоване критично і на основі певних критеріїв давати оцінку світогляду, діяльності і результатам діяльності, які притаманні власній та чужій культурі.

Таким чином, підтримуючи думку дослідниці О. Селіванової, можемо констатувати, що особистість, яка має сформований на певному рівні полікультурний світогляд як компонент професійної компетентності, характеризується наступними якостями:

- усвідомлене уміння аналізу взаємовідносин між різними культурами (як зовнішніми так і внутрішніми по відношенню до суспільства);

- сформована на достатньому рівні здатність бути посередником, інтерпретувати одну культуру в термінах іншої;

- спроможність критично і аналітично розуміти власну та іншу культуру;

- усвідомлення власного погляду на світ і того факту, що його мислення культурно детерміновано, а не тільки бути впевненим, що його світогляд і розуміння є природними [50].

Проведений аналіз структурування досліджуваної компетентності доводить, що «науковці однакові в думці, що ключовими аспектами виокремлення компонентів є *ціннісно-мотиваційний, когнітивний або знаннєвий, поведінковий або діяльнісний*, адже, всі аналізовані структури міжкультурної компетентності репрезентовані компонентом, що відтворює мотивацію та ціннісні установки до взаємодії з соціокультурною дійсністю та особистісні якості; компонентом, що узагальнює знання особистості про соціальну дійсність та саму себе, соціальні норми й особливості взаємодії в колективі, групі, способи налагодження відносин і уникнення конфліктів тощо; компонент, який розкриває систему вмінь, навичок та здатностей особистості адаптуватися до соціокультурної дійсності, взаємодіяти з

іншими в соціумі, виконувати різні соціальні ролі й оволодівати соціальним досвідом у процесі соціальної практики тощо» [21].

Названі компоненти є ключовими, але, крім них, дослідники також виокремлюють рефлексивний компонент. Аргументи на користь виокремлення цього компоненту включають твердження, що набуття соціального досвіду і формування суспільних установок потребують від особистості постійної самоаналізу, саморефлексії, що має сформувати адекватне сприйняття особистістю себе самої та власних дій.

Наприклад, аналізуючи процес соціального становлення особистості у молодшому шкільному віці, науковиця Л. Яценко виокремлює серед елементів їх соціальної рефлексії самоаналіз, самомотивацію, самоорганізацію, самооцінку [63, с.44].

Завдячуючи дослідженню Л. Гончаренко, ми мали змогу проаналізувати педагогічні ідеї білоруської дослідниці М. Ситникової щодо цієї проблеми. Зокрема, вона вважає, що здійснення ефективної міжкультурної взаємодії, яке необхідне для подальшого стабільного розвитку людства, неможливе без формування у всіх членів людського співтовариства полікультурної компетентності. Міжкультурна компетентність, на її думку, містить знання про культурне середовище, представників інших національностей, особливості ціннісних ієрархій, що визначаються різними соціумами, оскільки єдність системи цінностей (й особливо моральноетичних) може стати фактором, що поєднує людей і консолідує їх зусилля щодо побудови демократичного суспільства, котре ґрунтується на повазі представників різних культур та носіїв різних ідеологій [10, с. 73].

Хочемо також зауважити, що у дослідженнях науковців останнім часом фігурують поняття «емоційний інтелект» (З. Ковальчук, С. Федорова та інш.), «емоційний інтелект» (Д. Гоулман). Науковці виокремлюють два компоненти цього поняття: особистісна компетентність

(розуміння себе, саморегуляція й мотивація) та соціальна компетентність (емпатія, толерантність, соціальні навички) [12].

За своєю природою кожна людина є соціальною істотою: вона прагне спілкування у соціумі, колективної взаємодії, входить у певні організовані суспільні кола відповідно до власних установок, уподобань, переконань тощо. При цьому вона керується зазвичай власними емоціями: формуючи власну готовність до взаємодії у полікультурному просторі, власний полікультурний світогляд, особистість сприймає і аналізує різноманітні вияви і моделі людської поведінки, намагається їх зрозуміти і приміряти до себе. Саме ці зв'язки, на думку В. Компанієць, відображаються у суб'єктивних компонентах (симпатія чи антипатія, байдужість чи прив'язаність, схвалення чи засудження, доброзичливість чи ворожість тощо)[27]. За змістом ці суб'єктивні компоненти дослідниця О. Киричук класифікує наступним чином: 1) позитивні відносини; 2) індиферентні відносини; 3) негативні відносини [23].

Стає зрозумілим, що, будучи складником професійного інтелекту здобувачів освіти, емоції матимуть вплив на їх спроможність ефективної комунікації, взаємодії, розуміння, поваги та цінування почуттів інших, виявлення здатності до співчуття та емпатії тощо. До структури емоційного інтелекту належить, на думку вище названих дослідників, і здатність свідомо розпізнавати емоції та керувати ними, критичне осмислення емоцій, розпізнавання та вираження емоцій.

Умови розвитку емоційного інтелекту багато в чому залежать як від індивідуально особистісних характеристик, так і від умов середовища людини.

Отже, важливим чинником формування у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі ми визнаємо формування емоційного інтелекту як поєднання здатностей, знань, умінь і навичок, за допомогою яких особистість може контролювати свої емоції, бажання, прагнення, відчуття, але і аналізувати ситуацію

спілкування, створювати позитивну емоційну атмосферу під час спілкування. У свою чергу, розвиток емоційної компетентності має відбуватись у процесі спеціально організованого навчання.

На нашу думку, тісна взаємодія між внутрішніми компонентами полікультурного світогляду та їх зовнішнім виявом у реальній поведінці індивіда у соціумі є важливою запорукою забезпечення успішності міжкультурного спілкування та реалізації доцільної поведінки людини з носіями інших культур. Варто зауважити, що «культура як феномен є не статичною, а створеною людьми соціальною конструкцією, що перебуває в стані постійного розвитку» [60].

Ми представили структуру поняття «полікультурний світогляд», опираючись на дослідження науковців (В. Андрущенко, І. Булах, Л. Гончаренко, О. Киричук, С. Кірсанова, В.Компанієць та інш.), які вважають, що досліджуване нами поняття має у структурі містити як мінімум три взаємопов'язаних компоненти (рис. 3).

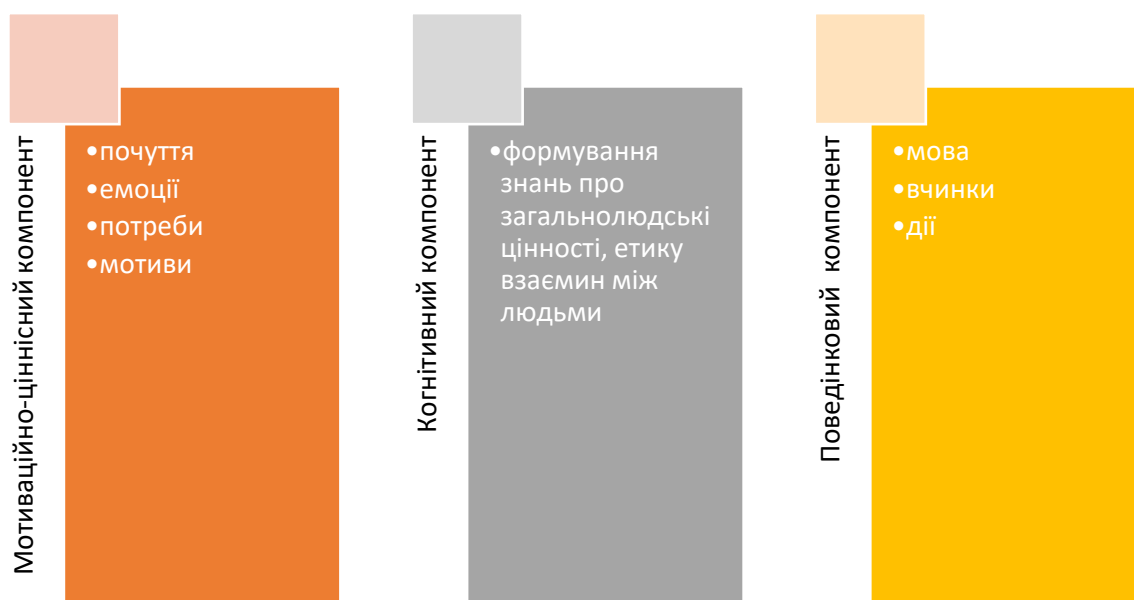

Рис.2

Структура поняття «полікультурний світогляд»

Таким чином, аналіз зарубіжних і вітчизняних напрацювань з порушеної проблеми дав можливість зробити узагальнення щодо структури досліджуваного нами поняття «полікультурний світогляд» як компоненту професійної компетентності. Підтримуємо погляди науковців, які вважають, що сформованість у конкретної особистості полікультурного світогляду є можливим репрезентувати у вигляді мотиваційно-ціннісного, когнітивного та поведінкового компонентів (таблиця 3).

Таблиця 3

Структурні компоненти, критерії та показники полікультурного світогляду

Компоненти	Критерії	Показники сформованості
Мотиваційно-ціннісний компонент	Емоційно-ціннісний	Студент характеризується позитивним ставленням до інших членів соціуму (у тому числі людей інших національностей), представників інших народів; усвідомлює важливість формування таких рис характеру, як емпатія, дружелюбність, відкритість, співчутливість, толерантність та ін.
Когнітивний компонент	Знаннєвий	Студент має сформовані знання про загальні норми моралі та правила поведінки колективі, суспільстві та способи їх дотримання; про свої права й обов'язки, сутність соціальних ролей; про способи взаємодії (вербальні і невербальні; безпосередні, дистанційні, віртуальні) та їх ефективність; про управління своїми емоціями та діями; про способи уникнення конфліктних ситуацій. Має чітко сформовані знання про власну національну

		культуру, традиції, мови. Усвідомлює багатоманітність культур та традицій у світі, виявляє поважливе до них ставлення.
Поведінковий компонент	Діяльнісно-рефлексивний	<p>Студент має сформовані вміння та навички, що забезпечують його здатність: приймати загальні норми моралі і правила поведінки в багатонаціональному колективі, соціумі, дотримуватися їх; установлювати й підтримувати відносини з різними соціальними групами і окремими людьми; виявляє емпатію, толерантність у взаємодії з оточуючими людьми, особами з особливими потребами, представниками інших народів; проявляє зворотній зв'язок у спілкуванні засобами мовної та невербальної взаємодії; враховує бажання та інтереси інших людей, установлює власну позицію; уникає конфліктних ситуацій та за потреби їх вирішує.</p> <p>Здатний: усвідомлювати важливість взаємодії з оточуючими людьми, дружніх стосунків у професійному колективі; аналізувати свої дії (вчинки) й інших людей та прогнозувати їх результати відповідно до цілей і соціальних норм; аналізувати свій емоційний стан та інших людей, контролювати емоції відповідно до здійсненого аналізу; коригувати свої дії відповідно до поставленої мети й інтересів</p>

		учасників взаємодії; збагачувати інтеріоризований соціальний досвід на основі самовдосконалення.
--	--	--

Когнітивний компонент передбачає сформованість системи полікультурних знань, що виступають орієнтовною основою діяльності особистості в полікультурному суспільстві. Мотиваційно-ціннісний компонент являє собою систему мотиваційно-ціннісних утворень: мотивів, цінностей, інтересів, потреб, полікультурних якостей, що регулюють повсякденне життя й діяльність особистості в полікультурному середовищі. Поведінковий компонент відображає сформованість в особистості полікультурних умінь і навичок щодо дотримання соціальних норм і правил поведінки в полікультурнім суспільстві, наявність досвіду позитивної взаємодії з представниками різних культур.

Визначені компоненти є базою тієї системи, на основі якої відбувається подальший розвиток у майбутніх учителів полікультурної компетентності. Когнітивний компонент ми вважаємо провідним у структурі полікультурного світогляду.

Кожен виокремлений нами критерій полікультурного світогляду характеризується певними показниками:

Емоційно-ціннісний: шанобливе ставлення до культурної спадщини рідного народу і його традицій; повага до культурних і життєвих цінностей інших людей; готовність до сприйняття духовних цінностей представників різних культур.

Знаннєвий: знання про культуру і традиції свого народу; наявність інтересу до пізнання іншої культури; знання досягнень культури, властивих єврейському народу.

Діяльнісно-рефлексивний: відкритість до діалогу; застосування норм міжкультурного етикету; толерантне ставлення до культурної своєрідності співрозмовника.

Представлена комбінація цінностей, знань, умінь та здатностей, що забезпечують активність певної особистості в суб'єкт-суб'єктному процесі взаємодії з полікультурною дійсністю, є змінною та залежить від індивідуальних особливостей студентів і середовища соціалізації, тому може доповнюватись або видозмінюватись.

Вищенаведені критерії і показники дають можливість визначити рівні сформованості полікультурного світогляду як компонента професійної компетентності студентів закладів вищої освіти, характеризуючи які, ми взяли як базові (з невеликими правками) показники кожного рівня сформованості полікультурного світогляду, які у своїх дослідженнях презентувала науковиця С. Кірсанова [24] (таблиця 4).

Таблиця 4

Рівні сформованості полікультурного світогляду у студентів закладів
вищої освіти

Рівень сформованості полікультурного світогляду	Характеристика рівня сформованості
Достатній	Характеризується толерантним ставленням до національних традицій, відмінних особливостей, менталітету представників інших країн, проявом соціальної активності, креативності, дружелюбності
Середній	Характеризується позитивним ставленням до представників інших країн; частковою захопленістю інформацією країнознавчого характеру; уміння характеризуються системністю та невисокою здатністю до полікультурного діалогу; студенти не вважають за необхідне особисто брати участь в сприйнятті та трансляції цих цінностей
Критичний	Характеризується недостатнім рівнем знань щодо полікультурного простору; фрагментарністю,

	безсистемністю; індиферентним, формальним ставленням до інших культур; недостатнім розумінням об'єктивної значущості полікультурної компетентності; невмінням засвоювати інформацію країнознавчого характеру; низьким рівнем творчої ініціативності; невмінням практичного застосування полікультурних знань, низьким рівнем здатності до міжкультурного діалогу
--	--

Таким чином, у третьому параграфі першого розділу нами було виокремлено структуру досліджуваного поняття «полікультурний світогляд», його критерії вияву і показники. Серед компонентів полікультурного світогляду нами було виокремлено *мотиваційно-ціннісний, когнітивний і поведінковий*. Відповідно критеріями вияву цих компонентів у реальному житті було визначено *емоційно-ціннісний, знаннєвий і діяльнісно-рефлексивний*. Усвідомлюючи, що у кожної конкретної особистості полікультурний світогляд може бути сформований на більш високому чи більш низькому рівні, ми визначили також рівні сформованості досліджуваної якості (полікультурного світогляду): *достатній, середній і критичний*.

ВИСНОВКИ до розділу 1

Таким чином, у першому (теоретичному) розділі нами було виконано наступні завдання:

- визначено актуальність проблеми формування полікультурного світогляду здобувачів освіти у сучасному освітньому просторі на основі аналізу наукових досліджень науковців.
- з'ясовано зміст ключових понять дослідження: світогляд, полікультурний світогляд, професійна компетентність.
- визначено структурні компоненти, критерії, показники досліджуваного поняття та охарактеризувати рівні сформованості у здобувачів магістерського рівня освіти полікультурного світогляду як компонента як професійної компетентності.

На основі аналізу наукових напрацювань з порушеної проблеми формування полікультурного світогляду здобувачів освіти як компонента їх професійної компетентності ми дійшли певних висновків.

Сповнений складнощів та суперечностей процес національного відродження України та входження нашої держави до європейського та світового полікультурного простору потребує всебічного осмислення історичних і політичних, етнокультурних і соціальних детермінант, які окреслюють особливості суспільного життя громадян країни. При цьому нагальним є формування та впровадження конкретного алгоритму, у якому провідним чинником виступала б етнічна самосвідомість кожного громадянина країни, усвідомлення ним своєї причетності до рідної культури, а поряд з цим - розуміння її ролі у формуванні національно-державних інтересів. Інтеграційні процеси між країнами і народами, їх взаємодія у всіх сферах існування є основною характеристикою розвитку суспільства сьогодення.

Маємо також зважити на той факт, що сьогоденній українській соціум строкатий і різноманітний з погляду етнічності, саме тому «врахування

проблематики полікультурності у вітчизняній системі освіти на тлі мовного, етнічного, релігійного й регіонального розмаїття соціуму є особливо актуальним для української педагогіки»[22].

Визначено, що професійна компетентність - інтегрований комплекс рис особистості, який об'єднує знання, навички, досвід та вміння практично їх реалізовувати у певній професійній діяльності. Також визначено, що світогляд - це сукупність поглядів особистості на себе і своє місце у світі, у професійній сфері, зумовлена переконаннями, ідеями, принципами і ціннісними та моральними орієнтаціями особистості. Що стосується основного поняття дослідження – полікультурний світогляд, то на основі узагальненого аналізу і синтезу наукових напрацювань ми вивели наступне його трактування: *полікультурний світогляд* - це інтегрована якість особистості, яка знаходить вияв у її здатності успішно та безконфліктно взаємодіяти з усіма членами суспільства, у тому числі у професійному середовищі, на засадах прояву взаємоповаги, недопущення дискримінації іншої людини через її національні, культурні, мовні чи інші відмінності, реалізуючи власні професійні якості, на досягнення результату колективної взаємодії.

Структурними компонентами досліджуваного поняття визначено *мотиваційно-ціннісний, когнітивний і поведінковий*. Відповідно критеріями вияву цих компонентів у реальному житті було визначено *емоційно-ціннісний, знаннєвий і діяльнісно-рефлексивний*. Усвідомлюючи, що у кожній конкретній особистості полікультурний світогляд може бути сформований на більш високому чи більш низькому рівні, ми визначили також рівні сформованості досліджуваної якості (полікультурного світогляду: *достатній, середній і критичний*).

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СВІТОГЛЯДУ ЯК КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

2.1. Педагогічні умови формування полікультурного світогляду здобувачів освіти

Формування полікультурного світогляду здобувачів освіти як їх особистісної якості та компонента професійної компетентності пов'язане практично з усіма напрямками та видами формування особистості у сучасному освітньому просторі, однак найважливішими для його реалізації цього процесу є духовний, культурний та моральний аспекти.

Спираючись на визначення тлумачного словника української мови, умова – це необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого небудь або сприяє чомусь [39]. У словнику іншомовних слів О. Мельничука поняття «умова» розкривається як вимога однієї зі сторін, які домовляються; як усну чи письмова згода про що-небудь; як правила, що встановлені в будь-якій сфері життя, діяльності; як обставини, за яких відбувається чи залежить що-небудь [54]. У нашому дослідженні ми дотримуємося думки, що *педагогічні умови є сукупністю спеціально створених обставин, які сприяють досягненню поставленої дослідником мети певного дослідження.*

Для визначення оптимальних педагогічних умов формування полікультурного світогляду здобувачів освіти ми проаналізували дослідження, теми яких є дотичними до теми нашого дослідження.

Так, С. Цимбрило визначає наступні «педагогічні умови полікультурного виховання студентів в умовах освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу:

- 1) виявлення чинників і формування позитивної мотивації полікультурності: формування позитивної мотивації до сприйняття

полікультурної інформації та позитивного ставлення до культурних відмінностей, виховання поваги та толерантності до загальнолюдського через глибоке усвідомлення рідного, національного на основі культурологічного підходу;

2) організація освітньо-виховного середовища на засадах синергетики: організація цілісного освітньо-виховного середовища у вищому навчальному закладі в єдності навчальної та позааудиторної діяльності на основі синергетичного підходу;

3) використання когнітивного потенціалу змісту навчання на засадах інтеграції: полікультурна підготовка студентів у процесі викладання різних дисциплін з використанням виховного потенціалу усіх навчальних предметів на основі інтегративного підходу» [59].

Науковець О. Березюк вважає, що «система формування полікультурної компетентності може бути успішною за таких дидактичних умов: забезпечення інтеграції полікультурної інформації з основним програмовим матеріалом навчальних предметів; забезпечення взаємозв'язку навчальної та позанавчальної діяльності в процесі формування полікультурної компетентності; опанування виховними цінностями, етнопедагогічною культурою народу» [6].

Дослідниця О. Кондратьєва, досліджуючи формування полікультурної компетентності майбутніх вчителів початкової школи, серед педагогічних умов, що мають забезпечити успішність цього процесу, виокремлює наступні:

- 1) створення полікультурного освітнього середовища для формування полікультурної спрямованості особистості студента;
- 2) опора на самоосвітню діяльність студента, його особистісні якості в умовах полікультурного соціуму;
- 3) цілеспрямованість та єдність стратегії мовної підготовки у полікультурному контексті на засадах лінгвокраїнознавчого підходу;

4) активне використання арсеналу інноваційних методів у процесі полікультурної підготовки майбутніх учителів початкової школи на засадах лінгвокраїнознавчого підходу[28].

З точки зору теми нашого дослідження нам імponує позиція науковця О. Козьменко, який досліджував полікультурне виховання школярів у Канаді. Дослідник вважає, тактичною метою полікультурного виховання є формування громадськості як основної характеристики сформованості полікультурного світогляду, що забезпечує передумови для формування особистості на засадах національної культури як невід'ємної складової загальнолюдської культури. При цьому вимоги до змісту виховання зумовлені потребами суспільства, держави, виробництва, економіки і, насамперед, потребами учнів, батьків. Це своєрідний комплекс базових культур: культура життєвого самовизначення, економічна культура і культура праці, політична і правова, інтелектуальна, моральна, культура спілкування, екологічна, художня і фізична, культура сімейних стосунків [25].

Маючи за основу дослідження науковиці С. Кірсанової, вважаємо педагогічні умови формування полікультурного світогляду здобувачів освіти як компонента їх професійної компетентності сукупністю зовнішніх і внутрішніх аспектів, факторів і обставин освітнього процесу, від розробленості та оптимальної реалізації яких залежить рівень сформованості у здобувачів освіти визначеної характеристики[24].

У дослідженні О. Дубасенюк підготовку особистості до міжкультурної взаємодії одано як сукупність кількох основних аспектів:

1. Дидактичний (комплекс методів навчання досліджуваній характеристиці).
2. Культурно-специфічний (організація освітнього процесу на засадах полікультурності).
3. Психологічний (когнітивний, емоційний, поведінковий), що реалізується колом досягнення результатів [18].

Також у своєму дослідженні ми враховуємо, що сформованість у здобувачів освіти полікультурного світогляду є компонентом загальної професійної компетентності, тому його формування відбувається як у процесі загальної, так і спеціальної підготовки. Крім того, маємо зауважити, що визначені педагогічні умови мають забезпечувати формування як окремих компонентів готовності (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний), так і досліджуваного явища в цілому.

Першою педагогічною умовою формування полікультурного світогляду є організація освітнього процесу на основі досвіду та цінностей здобувачів освіти.

Щоденна суспільна та освітня діяльність здобувачів освіти базується на тих соціальних нормах, які були сформовані у процесі родинного виховання, формування особистості на попередніх освітніх рівнях та наявним життєвим досвідом.

Глобальні перетворення, катаклізми, суспільні заворушення ХХ-ХХІ ст. характеризуються нівелюванням загальнолюдських цінностей, жорстокістю, деформацією гуманітарних цінностей, соціальним, моральним, економічним та інтелектуальним хаосом, що призводить до знецінювання діяльності кожної окремої особистості. Все сказане вище свідчить про культурну кризу, яка не може безлідно минути по відношенню до глибинних станів людини як члена суспільства. За таких умов відбувається значна переоцінка цінностей, яка може призвести до глобальної кризи у всіх сферах людського буття.

Є прийнятним і загальновідомим, що кожен народ і окремий індивід мають власні сформовані уявлення про власні цінності, культуру, релігію, звичаї. І вони не завжди можуть збігатися із аналогічними уявленнями представників інших культур і етносів.

Дослідник Л. Виготський у своїх дослідженнях акцентував увагу на тому, що єдиним чинником, спроможним сформувати нові реакції індивідуума,

є його власний досвід: «Тільки той зв'язок є для нього значущим, який був даний в особистому досвіді. Ось чому особистий досвід вихованця є основою педагогічної роботи» [47].

Відповідно до сказаного вище, процес формування полікультурного світогляду маємо починати з актуалізації вітагенного досвіду конкретного студента. Це означає, що перед початком цілеспрямованої систематичної роботи за певним напрямом формування особистості педагогу необхідно з'ясувати рівень засвоєних знань про гуманну поведінку, виявити ціннісні орієнтації та мотиви поведінки студентів. Це можна зробити за допомогою спеціально організованих анкетування, опитування, бесіди тощо. Або ж скористатися більш опосередкованою формою отримання інформації, як то: година куратора на тему «У гості до самого себе», де студенти можуть поділитися власним життєвим досвідом та відповісти на питання «Чому?», аргументуючи власні ціннісні установки, позицію і точку зору; на семінарських заняттях з фахових дисциплін (Педагогіка вищої школи, Педагогічна майстерність та етика викладача вищої школи та інш.) у процесі аналізу педагогічних ситуацій тощо.

Другою педагогічною умовою є оновлення змістового наповнення освітніх компонентів, що пропонуються до вивчення навчальним планом підготовки фахівців за кожною окремою спеціальністю. На думку С. Цимбрило, «полікультурний зміст необхідно інтегрувати в усі навчальні предмети протягом усього періоду навчання, оскільки інтегративний підхід до навчання і виховання студентів має значні морально-духовні розвивальні можливості» [59]. Саме тому вважаємо необхідним та доцільним оновлення змістового та тематичного наповнення освітніх компонентів навчальних планів підготовки фахівців на предмет наповнення їх темами, що сприятимуть формуванню у студентів основ полікультурного світогляду: толерантність, емпатія, усвідомлення власної культурної та національної ідентичності, усвідомлення різноманітності культур у світовому масштабі, засвоєння правил безконфліктної поведінки у полікультурному просторі тощо. Найбільш

оптимальними для таких змістових змін у навчальному плані підготовки магістрів зі спеціальності «Педагогіка вищої школи» вважаємо вибіркові освітні компоненти «Основи толерантної професійної взаємодії», «Педагогічна майстерність та етика викладача вищої школи», «Основи етики ділового спілкування та крос-культурної комунікації», «Медіапедагогіка».

Третьою педагогічною умовою ми визначили оновлення форм і методів навчання на предмет переважання тих, які сприятимуть формуванню основ міжособистісної взаємодії (моделювання проблемних ситуацій культурно-комунікативного характеру, ділові ігри, тренінги тощо).

Наковиця С. Кірсанова акцентує увагу на тому, що формуванню полікультурної моделі поведінки сприяє використання в освітньому процесі різноманітних форм організації навчального заняття, які сприятимуть формуванню соціальних мотивів: «я навчаюсь, аби реалізувати себе і бути корисним суспільству»; «я прагну бути цікавим співрозмовником і вмю поважати думку інших», «я прагну працювати у колективі безконфліктно, а тому прагну засвоїти правила поведінки у колективі», «я вмю і хочу бути корисним суспільству, я можу підтримати слабкішого, допомогти тому, хто цього потребує».

Такі постулати можуть бути реалізованими через «стимулювання та заохочення гуманних міжособистісних відношень студентів; організації колективної творчої роботи, що сприятиме подальшому згуртуванню студентського колективу; застосування методів активного навчання (аналізу педагогічних ситуацій, дискусій, ділових і рольових ігор та інше)» [24].

Отже, педагогічними умовами формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі є наступні: є організація освітнього процесу на основі досвіду та цінностей здобувачів освіти; оновлення змістового наповнення освітніх компонентів, що пропонуються до вивчення навчальним планом підготовки фахівців за кожною окремою спеціальністю; оновлення форм і методів навчання на предмет переважання тих, які сприятимуть формуванню основ міжособистісної

взаємодії (моделювання проблемних ситуацій культурно-комунікативного характеру, ділові ігри, тренінги тощо).

2.2. Зміст, форми і методи реалізації педагогічних умов

У параграфі 2.1. ми визначили педагогічні умови формування у здобувачів освіти полікультурного світогляду як компонента їх професійної компетентності. Метою наступного параграфу логічно є визначення змісту, форм і методів практичного впровадження визначених педагогічних умов в освітній процес реального закладу освіти.

Хочемо зауважити, що результативність формування полікультурного світогляду здобувачів освіти в умовах університетського середовища залежить від особливостей організації освітнього процесу, який ми трактуємо як спеціально організовану систему виховної роботи в аудиторній і позааудиторній роботі. При цьому чільним завданням визначаємо створення оптимальних педагогічних умов з формування полікультурного світогляду.

Цікавою для нас є точка зору дослідника П.Кендзора, який пропонує класифікувати форми й методи полікультурного виховання у чотирьох групах (таблиця 5).

Таблиця 5

Класифікація та зміст форм і методів формування полікультурного світогляду (за П.Кендзор)

Група методів полікультурного виховання	Спрямованість реалізації групи методів полікультурного виховання	Приклади методів полікультурного виховання означеної групи
Методи пізнання інших культур	Означена група методів спрямована на формування необхідного обсягу знань для ефективного формування полікультурного світогляду у системі діяльності університету	Бесіда, пояснення, презентація, дискусія, діалог, контент-аналіз текстів, робота в парах і групах, «мозковий штурм», аналіз ситуацій

Методи актуалізації соціокультурної ідентифікації особистості	Ця група методів спрямована на поглиблення соціокультурної ідентифікації особистості здобувача освіти, на його етнокультурну й групову ідентифікацію відповідно до рівня сформованості полікультурного світогляду	Рольова гра, дискусія, робота в групі, вправління, доручення, привчання, створення виховних ситуацій, розвиток позитивної взаємозалежності здобувачів освіти
Методи набуття практичних навичок і вмінь полікультурності	Означені методи мають на меті комплексно сформувати практичні навички й уміння життєдіяльності в полікультурному середовищі закладу освіти	Робота в парах, робота в групах, дискусія, діалог, рольова гра, аналіз продуктів діяльності, проектна діяльність, вправління, доручення, привчання, розвиток позитивної взаємозалежності
Методи полікультурної рефлексії	Ця група методів спрямована на оцінку й вчасну корекцію процесу формування полікультурного світогляду	Оцінка, самооцінка, інтерв'ювання, контентаналіз текстів, аналіз продуктів діяльності, стимулювання

Відповідно до теми нашого дослідження ми скористаємось точкою зору дослідника Д. Місенга [36], який у своєму дисертаційному дослідженні акцентує увагу на багатокomпонентності та ієрархічності поняття «педагогічні умови», де провідну роль серед компонентів відіграють різні типи відношень, що виникають в освітньому процесі (рис. 3).

Стосовно першої педагогічної умови - *організація освітнього процесу на основі досвіду та цінностей здобувачів освіти*, необхідно зазначити, що у формуванні полікультурного світогляду здобувачів освіти провідна роль належить активним та інтерактивним методам: саме такий спосіб організації освітнього процесу дає можливість найбільш оптимальному розкриттю громадянських аспекти навчального матеріалу, формуванню у молоді

життєвих цінності, розвитку у неї критичного мислення і громадянських якостей.

Рис. 3. Типи відношень в освітньому середовищі та їх характеристика

Активізації власного полікультурного досвіду здобувачів освіти сприяє їх участь дослідницьких роботах з акцентом на питання морального та культурного самовдосконалення особистості, формування відповідальності, громадської активності, толерантної поведінки у соціумі. У процесі такої діяльності найбільше проявляються ціннісні, моральні, полікультурні орієнтації та установки студентства, формується позитивне усвідомлене ставлення до саморозвитку і самоосвіти, своєї ролі у суспільстві. При цьому першочерговим завданням закладу освіти є створення інтерактивного середовища з позитивною, психологічно комфортною атмосферою, в умовах якої і педагоги, і здобувачі освіти будуть рівноправними суб'єктами освітнього процесу.

Характеризуючи системні ознаки полікультурного світогляду особистості, слід не забувати про їх змінність (змінюється соціум, змінюються вимоги до особистості як члена суспільства, змінюються і трансформуються цінності тощо); діяльнісний характер узагальнених умінь у поєднанні з предметними вміннями і знаннями в конкретних галузях (ситуаціях); вибірковість (виходячи з адекватної оцінки себе в конкретній ситуації); залежність від мотивації [6].

У своєму дослідженні ми обираємо як базовий особистісно-зорієнтований підхід, ми ставимо особистість студента в центр університетської освітньої системи. Відповідно головну увагу зосереджуємо на забезпеченні комфортних, безпечних і безконфліктних умов його розвитку, реалізації його потенційних можливостей, закладених від народження.

Особистісно-зорієнтований підхід є практичним втіленням гуманістичної педагогіки. Його часто ще називають антропоцентричним або індивідуально-орієнтованим, за умов організації освітнього процесу на базових принципах антропоцентризму студент постає як унікальна, цілісна, відкрита до сприйняття нового досвіду особистість, здатна робити усвідомлений, відповідальний вибір у різноманітних ситуаціях, прагнучи до максимальної реалізації своїх можливостей (самоактуалізації).

Як наголошує Р.Кравець, «завдяки використанню особистісно-зорієнтованого підходу розвиваються партнерські стосунки не лише між викладачем і студентами, але й між студентами. Виникає та підтримується позитивна групова динаміка. Не конкуренція, а кооперація детермінує атмосферу в навчальній групі» [30].

Важливим для реалізації першої педагогічної умови вважаємо використання методів проблемного навчання задля аналізу проблемних питань, а саме дискусій: «Явище мультикультуралізму: позитивні та негативні фактори», «Формування полікультурного простору: позитивні та негативні наслідки». Цей метод є досить ефективним, коли необхідно необхідно обґрунтувати заперечення та погодження з певним твердженням.

Доцільним є проведення бесіди щодо особливості професійно-педагогічної підготовки в контексті полікультурного середовища, європеїзації освітньої системи та глобалізаційних процесів, що значно активізувало увагу студентів до необхідності формування полікультурної компетентності та полікультурного світогляду фахівця.

Особливе місце посідає використання інформаційних технологій, які застосовуються з метою надання навчального матеріалу студентам як додаткового джерела інформації та для проведення ділових ігор та презентацій.

Для реалізації другої педагогічної умови - *оновлення змістового наповнення освітніх компонентів* - доцільним було провести аналіз навчального плану підготовки фахівців бакалаврського рівня за освітньо-професійними програмами 015.39 Професійна освіта. Цифрові технології та 015.38 Професійна освіта. Транспорт Київського професійно-педагогічного фахового коледжу імені Антона Макаренка.

Така умова, на нашу думку, є виправданою через ряд аргументів: 1) у змісті освітніх компонентів (фахові компетентності, змістові лінії, освітні програми) мають бути теми, спрямовані на формування у майбутніх фахівців полікультурного світогляду як компонента їх професійної компетентності. У межах нашого дослідження ця умова може бути реалізована через розробку переліку здатностей, відповідних знань, умінь та навичок – тобто тих необхідних професійних базових якостей і компетентностей, які має засвоїти студент у процесі професійної підготовки. Передбачаємо реалізацію даної умови у наступних діях: 1) внесенні здатностей до змісту навчальних дисциплін, які є найбільш сприятливими для формування полікультурного світогляду (толерантність, емпатія, знання про особливості власної та інших культур, усвідомлення національної ідентичності тощо); 2) представлення методичних рекомендацій щодо відображення певних аспектів формування полікультурного світогляду під час вивчення конкретних навчальних тем.

Для реалізації змісту другої педагогічної умови формування полікультурного світогляду майбутніх фахівців ми виокремили низку навчальних дисциплін названих спеціальностей, які так чи інакше пов'язані з формуванням досліджуваного компоненту. Це такі дисципліни, що формують загальні компетентності: «Історія української культури», «Вступ до спеціальності»; такі дисципліни, що формують спеціальні компетентності: «Психологія», «Педагогіка», «Організація та методика виховної роботи», «Організація та методика професійного навчання», «Основи педагогічної майстерності» тощо, у робочих програмах яких було визначено теми, під час вивчення яких є можливим і доцільним зробити акцент на формуванні полікультурного світогляду студентів.

Підставою для оновлення змістового наповнення окремих освітніх компонентів може стати перелік загальних та фахових компетентностей випускників ОПП 015.39 Професійна освіта. Цифрові технології та 015.38 Професійна освіта. Транспорт, які є результатом формування полікультурного світогляду майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки (табл. 6).

Таблиця 6

Перелік загальних та фахових компетентностей випускників ОПП015.39

Професійна освіта. Цифрові технології та 015.38 Професійна освіта.

Транспорт, зміст яких пов'язаний із формуванням полікультурного світогляду майбутнього фахівця

Назва ОК	Загальні компетентності (К)	Спеціальні (фахові, предметні) компетентності спеціальності (Ф)
Основи педагогічної майстерності	К 01. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і	К 13. Здатність забезпечити формування у здобувачів освіти цінностей громадянськості і демократії.
Вступ до спеціальності		

	<p>свобод людини і громадянина в Україні.</p> <p>К 02. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.</p> <p>К 08. Здатність працювати в команді.</p> <p>К 09. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.</p> <p>К 11. Усвідомлення рівних можливостей та гендерних проблем.</p>	
--	--	--

За приклад візьмемо опанування знаннями з дисципліни «Вступ до спеціальності». Класичне розуміння освіти як одного з найдавніших і найважливіших інститутів суспільства полягає у визнанні її основою соціального порядку та безпеки країни, моделлю соціальної інтеграції та самоорганізації. Таким чином, освіта – це ключовий компонент культурного, економічного, соціального прогресу держави, що, у цілому, є основою для всебічного сталого розвитку держави й суспільства.

Президент НАПН України В. Кремень неодноразово наголошував, що саме людиноцентрична парадигма має бути основою формування новітніх ідей та практик у вітчизняній системі освіти [31]. Опираючись на цю думку,

дослідник О. Суший визначає серед стратегічних пріоритетів розвитку освіти наступні:

- «конструювання національного освітнього простору з урахуванням соціальних умов і контекстів сучасності, його гармонізації з європейським освітнім простором, яке по суті є полікультурним, соціально-орієнтованим, націленим на формування міжнародного освітнього середовища і переважно-наднаціональним за характером знань і залученням людини до світових цінностей;
- збалансування жорстких вимог компетентності та конкурентоздатності в освітньому процесі, спрямованих на формування лідерських якостей особистості, її здатності й спроможності долати ситуаційні та середовищні чинники, моральних і гуманістичних імперативів як базису розвитку і формування особистості» [56].

Саме тому, розкриваючи теми дисципліни «Вступ до спеціальності», варто було б розкрити полікультурність як якість та принцип освітньої діяльності. На семінарському занятті – продовжувати розкривати значущість високого рівня сформованості полікультурного світогляду для педагога.

Реалізація третьої педагогічної умови - *оновлення форм і методів навчання на предмет переважання тих, які сприятимуть формуванню основ міжособистісної взаємодії (моделювання проблемних ситуацій культурно-комунікативного характеру, ділові ігри, тренінги тощо)* – мало на меті надати традиційним формам навчання (лекції, семінари, практичні заняття, самоістійна робота студентів) певної контекстності. Тому надалі ми будемо говорити про лекції та практичні заняття з елементами контекстного навчання.

Для прикладу запропонуємо розглянути тему з дисципліни «Основи педагогічної майстерності» «Етика діяльності викладача вищого навчального закладу». На початку лекційного заняття з метою мотивації

студентів та активації їх уваги викладач розкриває професійно значущі якості майбутнього педагога, які характеризують його як суб'єкта педагогічної діяльності. Суб'єктивність проявляється у: активності педагога (ініціативність, відповідальність, бажання самостійно вчитися, готовність використовувати набуті професійні знання та уміння, зокрема щодо реалізації принципів полікультурності в освіті, здійснення толерантного виховання тощо); ціннісних орієнтаціях (уміння визначати педагогічні орієнтири, ставлення до здобувачів освіти, вияв полікультурної поведінки на основі полікультурного світогляду); здатності педагога до здійснення рефлексивної діяльності (вміння здійснювати аналіз педагогічних дій, їх корекцію та знаходити шляхи самовдосконалення тощо).

Студенти мають усвідомити, що заклади освіти сьогодні чекають нового педагога - вмотивованого, творчого, емпатійного, який бачить у здобувачі освіти унікальну особистість з власними здібностями, талантами, можливостями, світоглядом і сформованими культурними та національними цінностями. І ключовим завданням педагога є розкрити унікальність та неповторність кожного здобувача освіти, при цьому бути з ним рівноправним партнером. Така взаємодія в освітньому процесі повинна будуватися на засадах полікультурності, ціннісних орієнтацій, толерантності.

Якщо взяти до уваги досвід зарубіжних закладів освіти з досліджуваної проблеми, то, наприклад, у дослідженні Л.Сідун зустрічаємо досить слушну з точки зору теми нашого дослідження рекомендацію, яка виявилася ефективною в американській вищій школі: лекція вдвох. У цьому випадку, як зазначає дослідниця, «передбачається моделювання реальних ситуацій обговорення теоретичних і практичних питань двома викладачами, що дотримуються різних точок зору щодо дискусійного питання. Бажано, щоб викладачі були представниками різних культур. При цьому діалог викладачів повинен демонструвати культуру дискусії між

представниками різних народів, спільного розв'язку проблеми, залучати до обговорення студентів, спонукати їх ставити запитання, висловлювати свою точку зору, демонструвати реакцію на те, що відбувається» [51].

Подібна форма організації лекційного заняття сприяє актуалізації наявних знань студентів про полікультурні проблеми, постає прикладом культури спілкування представників полікультурного світу та способу ведення діалогу, спільного пошук й ухвалення рішення, а також ціннісного ставлення до носіїв інших культур.

Досить оптимальним і цікавим, на наш погляд, є також такий вид лекції, як лекція-прес-конференція. Її суть полягає в тому, що викладач оголошує заздалегідь тему наступної лекції (наприклад, «Спілкування в полікультурному середовищі»), і пропонує студентам сформулювати у письмовій формі питання, що цікавлять їх по заданій темі. Перед початком лекції їх передають викладачеві, який протягом кількох хвилин знайомиться з питаннями і потім приступає безпосередньо до читання лекції. Лекція викладається не як відповіді на запитання, а як зв'язний текст, у процесі викладу якого формуються відповіді на питання студентів. Наприкінці лекції викладач проводить аналіз питань як відображення інтересів і знань студентів.

До цікавих форм організації навчального процесу можна віднести семінар-дискусію. Тут на обговорення виносяться найбільш актуальні проблемні питання, наприклад, як розвивати у студентів такі якості, як терпимість, взаєморозуміння з носіями інших культур, повагу до їх традицій і звичаїв. Студенти індивідуально обмірковують, а потім письмово готують 2-3 питання по заданій темі. Потім утворюють пари, у яких ці питання обговорюються. Через десять хвилин пари утворюють малі групи з 4-6 людей, які продовжують дискусію приблизно двадцять хвилин. Зміст полягає в тому, що питання вже були обговорені в парах, сформувалися певні думки, і дискусія в малій групі буде більш осмисленою. П'ятнадцять хвилин, що залишилися до кінця заняття, використовуються

для загальної групової дискусії, в результаті чого формується загальна думка групи, озвучити яку доручають одному студентові – представнику цієї групи. Після закінчення виступу доповідачеві задають питання, на які може дати відповідь він сам, або хтось інший із його групи. Потім виступає представник другої групи і т.д. Наприкінці заняття відбувається підведення підсумків викладачем.

Частиною семінару-дискусії можуть бути елементи «мозкового штурму», «рольової гри». Метод «мозкового штурму» відноситься до методів активізації колективної творчої діяльності. Процесом вирішення завдання в ході застосування даного методу управляє викладач. Він забезпечує виконання всіх правил «мозкового штурму», а саме: умова завдання формулюється перед «штурмом» в загальному вигляді, наприклад, яку роботу необхідно провести, щоб розвинути у студентів почуття поваги до особливостей інших культур, сформувати ціннісне ставлення до носія чужої культури. Група «генераторів ідей» за відведений час (20-30 хвилин) висуває максимальну кількість гіпотез.

Наприкінці група студентів-«експертів» має зробити висновок про цінність висунутих гіпотез. Експертиза й відбір гіпотез проводяться дуже ретельно, оцінюються як серйозні, так і несерйозні й нереальні гіпотези. Не вирішене в процесі «штурму» завдання може бути запропоноване тому ж колективу, але в трохи зміненому вигляді, іншому формулюванні.

Одним із методів формування полікультурного світогляду може бути використано кейс-метод або метод вивчення конкретних ситуацій (МКС). Уперше його було використано у Гарвардській школі бізнесу ще в 1921 р., але активного використання він набув лише у сучасній освіті. Метод сприяє виробленню у здобувачів освіти практичних навичок через колективну творчу дискусію на прикладі конкретної абсолютно правдивої ситуації, що містить оригінальний практичний досвід [70].

У найбільш загальному вигляді МКС представляє опис дійсних подій, що мали місце в процесі життя, професійної діяльності індивіда. На думку

Л.Сідун, «Кейс-метод як метод навчання будується на відтворенні шляхом моделювання реальної ситуації так, щоб відображати найбільш загальне. Конкретні ситуації та їх обговорення в аудиторії дають можливість ознайомлення з численними підходами до вирішення проблеми з позицій різного знання справи, досвіду, спостережень відносно розглянутої проблеми. Наявність в конкретній ситуації конфліктності як її змістової складової спонукає студентів до дискусії. Таким чином, метод допомагає розвивати аналітичні здібності, навички та вміння в процесі «кількісного» і «якісного» обґрунтування своїх рішень і рекомендацій» [51].

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що обґрунтовані нами у параграфі 2.1 педагогічні умови формування полікультурного світогляду як компонента професійної компетентності розуміються нами як сукупність сприятливих факторів, що забезпечують ефективне формування досліджуваної якості та можуть бути реалізовані в освітньому середовищі закладу освіти через сукупність форм, методів і засобів.

ВИСНОВКИ до розділу 2

У другому (методичному) розділі було визначено педагогічні умови формування полікультурного світогляду як компонента професійної компетентності та форми, методи і засоби реалізації визначених педагогічних умов.

Отже, педагогічними умовами формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі є наступні: є організація освітнього процесу на основі досвіду та цінностей здобувачів освіти; оновлення змістового наповнення освітніх компонентів, що пропонуються до вивчення навчальним планом підготовки фахівців за кожною окремою спеціальністю; оновлення форм і методів навчання на предмет переважання тих, які сприятимуть формуванню основ міжособистісної взаємодії (моделювання проблемних ситуацій культурно-комунікативного характеру, ділові ігри, тренінги тощо).

Найбільш оптимальними і поширеними формами і методами реалізації визначених педагогічних умов є наступні: лекції, вправи й завдання репродуктивного, продуктивного та творчого характеру, розв'язання проблемних міжкультурних ситуацій, перегляд кінофільмів та мультимедійних навчальних матеріалів полікультурного характеру, обговорення, надання розгорнутих відповідей на питання, вікторини, дискусії, ділові й рольові ігри.

Зауважимо, що процес формування полікультурного світогляду студентів як компонента їх професійної компетентності здійснюється не тільки в процесі їхньої аудиторної, але й позааудиторної діяльності. Так, під час проведення дослідження з'ясовано, що в університеті проводяться гостьові лекції, зустрічі з вітчизняними та зарубіжними фахівцями у галузі педагогіки, диспути та «круглі столи», на яких обговорюються різні аспекти проблеми мультикультуралізму та формування полікультурного світогляду у майбутніх фахівців.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СВІТОГЛЯДУ ЯК КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

3.1. Організація експериментального дослідження

Актуальність у сьогоднішній порушені нами проблеми формування полікультурного світогляду як компонента професійної компетентності здобувачів освіти та сформована мета експериментального дослідження спонукають нас до проведення експериментального дослідження проблеми, що передбачає апробацію системи роботи з формування досліджуваної якості у реальному освітньому процесі закладу освіти та встановити її ефективність/неефективність.

Нами було організовано та проведено дослідження, яке складалося з трьох етапів: констатувального, формувального та контрольного. У експерименті взяли участь 50 здобувачів освіти бакалаврського рівня спеціальностей 015.39 Професійна освіта. Цифрові технології та 015.38 Професійна освіта. Транспорт Київського професійно-педагогічного фахового коледжу імені Антона Макаренка.

Метою проведення констатуючого етапу експерименту було визначення рівня сформованості у здобувачів освіти засад полікультурного світогляду у їх компонентному вияві (*мотиваційно-ціннісний, когнітивний і поведінковий*). Окреслена мета дозволила виокремити завдання, які, по суті, характеризують етапи проведення констатуючого етапу експерименту:

1. Підібрати діагностичний інструментарій для визначення рівнів сформованості окреслених компонентів полікультурного світогляду .

2. Провести діагностичне обстеження визначеної групи респондентів, визначити загальний рівень сформованості у них полікультурного світогляду.
3. Розподілити здобувачів освіти за рівнем сформованості у них досліджуваної якості на контрольну та експериментальну групи.

Зважаючи на те, що ми мали визначити рівень сформованості досліджуваної якості за трьома критеріями вияву (емоційно-ціннісний, знаннєвий і діяльнісно-рефлексивний), ми зупинили свій вибір на наступних діагностичних методиках (табл. 7):

Таблиця 7

Діагностичні методики для визначення рівня сформованості
полікультурного світогляду здобувачів освіти

Компоненти полікультурного світогляду	Критерії	Показники сформованості	Діагностична методика
Мотиваційно-ціннісний	Емоційно-ціннісний	Позитивне ставлення до інших членів соціуму; усвідомлення важливості формування таких рис характеру, як емпатія, дружелюбність, відкритість, співчутливість, толерантність та ін.	Тест на визначення рівня комунікативної толерантності (за В. Бойко) (додаток В); тест на визначення рівня комунікативної емпатії (за І. Юсуповим) (додаток Г)
Когнітивний	Знаннєвий	Знання про загальні норми моралі та правила поведінки колективі, суспільстві та способи їх дотримання; про свої права й обов'язки, сутність соціальних ролей; про способи взаємодії; про управління своїми емоціями та діями; про способи уникнення	Авторська анкета на з'ясування рівня сформованості знань про полікультурний простір та особливості міжособистісної взаємодії у ньому (додаток Б)

		конфліктних ситуацій. Чітко сформовані знання про власну національну культуру, традиції, мови. Знання про багатоманітність культур та традицій у світі. Знання про особливості полікультурного простору та особливості міжособистісної взаємодії у ньому	
Поведінковий	Діяльнісно-рефлексивний	Здатний приймати загальні норми моралі і правила поведінки в багатонаціональному колективі, соціумі, дотримуватися їх; установлювати й підтримувати відносини з різними соціальними групами і окремими людьми; виявляти емпатію, толерантність у взаємодії з оточуючими людьми, представниками інших народів; враховувати бажання та інтереси інших людей, установлює власну позицію; уникати конфліктних ситуацій та за потреби їх вирішувати.	1. Опитувальник для визначення рівня сформованості особистісних якостей (за методикою О. Калініченка) (додаток Д) 2. Адаптована експрес-діагностика поведінкового стилю у конфліктній ситуації (додаток Е)

Для визначення рівня сформованості *мотиваційно-ціннісного* компонента сформованості полікультурного світогляду ми використали наступні діагностичні методики: тест на визначення рівня комунікативної толерантності (за В. Бойко) (додаток В); тест на визначення рівня комунікативної емпатії (за І. Юсуповим) (додаток Г).

Тест на визначення рівня комунікативної толерантності (за В. Бойко) виявив наступні результати опитування студентів зазначених спеціальностей бакалаврського рівня (015.39 Професійна освіта. Цифрові технології та 015.38 Професійна освіта. Транспорт) (діаграма 1, рис.4).

Діаграма 1

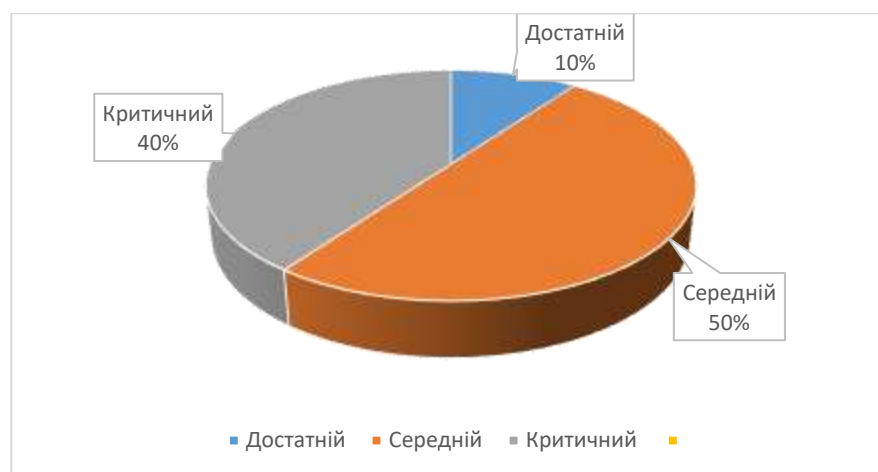

Рис.4. Результати діагностування за мотиваційно-ціннісним компонентом сформованості полікультурного світогляду (методика В. Бойка)

У результаті проведеного діагностування за методикою В.Бойка було виявлено, що опитані респонденти в основному мають середній та низький рівні сформованості комунікабельності. Вони виявляють себе досить впевнено у товариських ситуаціях та в невідомому оточенні. Проте, при зустрічі з новими людьми вони бувають обережні та не хочуть брати активну участь в суперечках або дискусіях, оскільки відчують відсутність навичок у відстоюванні своїх думок або бояться тиску з боку інших.

Часом в їх висловлюваннях можна виявити занадто багато сарказму та іронії, навіть коли це необґрунтовано, що може свідчити про пасивну агресію

та неспроможність конструктивно виразити свої почуття. Вони проявляють допитливість та інтерес до цікавих співрозмовників і, загалом, виявляють терпимість у спілкуванні з іншими, намагаючись висловлювати свою точку зору без запальності. Проте іноді вони можуть перейти кордони в цьому плані.

Діагностика рівня полікомунікативної емпатії за методикою І. Юсупова мала на меті виявлення рівня емоційної реакції, рівня чутливості до переживань інших людей, що виявляється в співпереживанні (ідентифікація з іншим) і в співчутті (співчутливе ставлення до іншого).

Тест базується на діагностиці факторів, що обумовлюють розвиток у здобувачів освіти емпатійного потенціалу: здатності до прийняття ролі іншого на себе; сензитивності; досвіду переживання в емоційній пам'яті тощо.

Дослідник запропонував розділити діагностованих на 5 груп за рівнем вияву емпатії: 1) дуже високий рівень сформованості емпатії; 2) високий рівень сформованості досліджуваного компонента; 3) нормальний; 4) низький; 5) дуже низький.

Серед 50 осіб респондентів дуже високий рівень емпатійності виявили 5: ці здобувачі освіти дуже чутливі до образ, болісно реагують на критику. У спілкуванні чутливо реагують на настрій співрозмовника, погано почуваються в присутності «важких людей», які є складними у спілкуванні, емоційно нестабільні. Нерідко такі студенти відчувають комплекс провини, побоюючись завдати комусь займих турбот або образити.

12 респондентів продемонстрували високий рівень емпатійності: вони чутливі до проблем оточуючих, доброзичливі, схильні до пробачень іншим їх недоліків та помилок. До оточуючих вони ставляться з цікавістю, комунікабельні, швидко встановлюють контакт і знаходять спільну мову навіть з незнайомими людьми у колективі. Намагаються уникати конфліктів, знаходячи компромісні рішення. В оцінці довіряє швидше власним відчуттям, ніж аналітичним висновкам.

23 осіб респондентів у результаті діагностування виявили нормальний рівень емпатійності, яким притаманний більшості людей. У взаємовідносинах

вони складають враження про інших швидше на підставі оцінок їхніх дій і вчинків, делікатні, не нав'язують свою точку зору іншим і можуть навіть не висловлювати її, якщо не переконані в тому, що вона прийнятна для інших. Для них є властивими досить стримані емоційні прояви.

Низький рівень емпатійності у результаті проведеного діагностування виявили 7 осіб: вони мають складнощі у встановленні контактів з оточуючими, невпевнено почувається у компанії. Без розуміння реагують на емоційні прояви інших, які для них часто є незрозумілими і безпідставними. Вони віддають перевагу точним формулюванням і раціональним рішенням. Друзі та знайомі цінують їх за ділові якості.

Дуже низький рівень емпатійності виявили 3 осіб. Це тип людей, з якими спілкуватись досить складно: вони самі відчувають труднощі у спілкуванні та встановленні контакту з оточуючими, особливо з дітьми та літніми людьми, саме тому демонструють позицію замкнутості, некоммунікбельності або ж надмірної енергійності, іронічності. Вони, як правило, зосереджені на собі і позбавлені сентиментальних проявів. Критику вони переносять хворобливо, часто не схильні до компромісу.

Діаграма 2

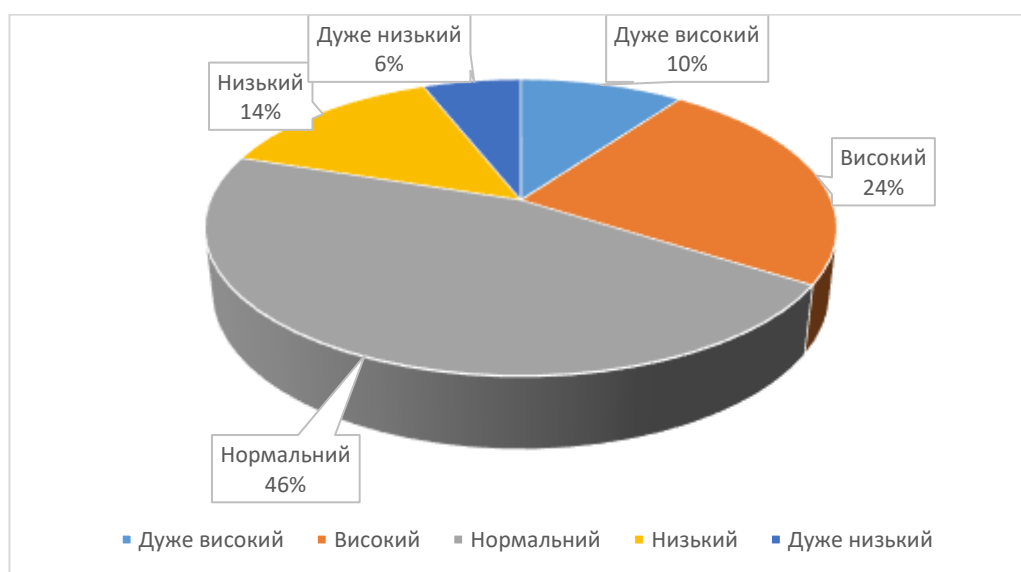

Рисунок 5. Результати діагностичного обстеження мотиваційно-ціннісного компоненту полікультурного світогляду за діагностичною методикою І. Юсупова

Цифрові дані проведеного діагностичного обстеження емоційного компоненту готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі за діагностичною методикою І. Юсупова наведено на рис.5 (діаграма 2).

Для дослідження *когнітивного компонента* полікультурного світогляду ми проводили анкетування (Авторська анкета) в письмовій формі (гугл-форма) за розробленими нами питаннями. Після анкетування ще проводили індивідуальне опитування студентів для з'ясування мотивів їхніх відповідей.

Перше та друге питання анкети ми ставили з метою з'ясування обізнаності у питаннях: що таке суспільство, соціум, які його основні характеристики та які відносини йому притаманні? Аналіз відповідей респондентів на це питання з'ясував, що 70 % опитаних у характеристиці поліетнічності обмежилися одним словом – багатонаціональність. Ще 16 % студентів дали більш розгорнуту характеристику поняття «поліетнічне суспільство», схарактеризувавши його словами «мультиетнічне», «багатокультурне» Незнайомих з цим терміном виявилось 8 %. Відображені дані опитування свідчать про те, що значна частина студентів дає нечітке визначення поняттю «полікультурність» та не усвідомлює того, як суспільство виражає себе через власну культуру. Вичерпну відповідь не дав жоден респондент.

У відповіді на третє питання, яке мало з'ясувати рівень знань про різноманітність культур в Україні та про плюси та мінуси полікультурності, результат виявився наступним: 92 % студентів називали національності у культурі, які представлені в українському суспільстві, називали частково осередки цих культур, але про позитивні і негативні сторони полікультурності як глобалізаційного процесу знання досить розмиті і нечіткі. Аргументовану відповідь змогли дати лише 12% респондентів, тільки позитивні наслідки бачать іже 26% респондентів, для інших 64% відсотків здобувачів освіти це питання виявилось проблемним.

У відповіді на питання про розпізнати стереотипи, упередження і способи протистояння дискримінації при усному опитуванні розгорілася ціла дискусія, але в основному у відповіді на першу частину питання. Що стосується способів протистояння дискримінаційним та стереотипним уявленням – то тут обізнаність студентів є досить поверховою.

Знання здобувачів освіти про толерантність, емпатію та інклюзію теж виявились досить поверховими. Усі розуміють, що інклюзія – це щось, що стосується людей із інвалідністю, фізичними та психічними вадами, які потребують особливих умов навчання та розвитку. А от перша частина питання, особливо усвідомлення та трактування слова «емпатія» виявилась для більшості респондентів проблемним. При цьому більшість із них чула ці слова, усвідомлює семасіологічне поле використання цих термінів, але їх зміст тлумачать нечітко.

Шосте питання про шляхи до суспільства рівних можливостей викликало живу дискусію у процесі обговорення уже після закінчення анкетування. Погляди студентів тут більше приковані до проблем вільного доступу до освіти та навчання, можливості працювати у міжнародних фірмах, отримувати послуги безкоштовної медицини, достойне соціальне забезпечення тощо.

Стосовно питання про конфлікти, булінг і цькування, то маємо зазначити, що це одне із питань, на які респонденти дали максимальну кількість аргументованих змістовних відповідей. Пояснюється це частково підвищеним інтересом суспільства до цих проблем, а також тим, що ці питання розглядаються у процесі вивчення окремих освітніх компонентів: «Філософія», «Історія української культури», «Соціологія освіти», «Основи професійної педагогіки», «Основи психології», «Комунікаційні процеси у педагогічній діяльності» та інш. Особливо активне обговорення відбулось на тему «Булінг в освіті», студенти активно ділились історіями, давали оцінку діям учасників і всі однозначно прийшли до висновку, що на національність,

ні спосіб комунікації, ні якісь фізичні чи психічні вади не мають бути причиною недооцінювання особистості та її цювання.

У відповідях на 7 питань думки студентів (96%) зійшлися у тому, що кожна людина потребує прихильності як до себе, так і від себе по відношенню до інших членів суспільства, які тебе оточують: у студентській групі, вдома, у трудовому колективі, компанії тощо. Але 2 респонденти (4% від кількості опитаних) висловили позицію стосовно того, що самодостатній особистості не потрібні ні визнання, ні прихильність, їй достатньо того, що вона сама усвідомлює власну цінність, оригінальність тощо.

Знання про «людину світу» та її характеристики, тут студенти не визначилися із правильною відповіддю, або намагалися її дати, але без аргументів і з нечіткою характеристикою. Дати цьому поняттю позитивну чи негативну оцінку теж чітко не зміг жоден респондент.

Стосовно 10 і 9 питань, які мали виявити рівень сформованості знань студентів про історію, культуру та традиції своєї країни, маємо наступний результат: високий рівень знань з досліджуваного питання виявили 10 респондентів (20%), які розуміють особливості української культури, ознайомлені із традиціями та звичаями, називають значимі дати в історії нашої держави; середній рівень знань виявили 30 здобувачів освіти (60%), а низький рівень – 10 осіб (20%).

Відповідаючи на 11 запитання анкети «Чи вважаєте Ви середовище педагогічного університету полікультурним?» більшість студентів, а це 74 %, обрали позитивну відповідь, 8 % вважають, що середовище коледжу не є полікультурним, а 18 % не змогли визначитися із відповіддю на це запитання анкети. З отриманих даних робимо висновок, що здобувачі освіти не мають чіткого уявлення про полікультурне розмаїття в середовищі коледжу та в Україні.

Варто зазначити, що що опитувальник не позбавлений залежності від людського фактора та мотиваційних викривлень (наприклад, у зв'язку з соціальною бажаністю). Таким чином, ми маємо цифрові результати третьої

діагностичної методики – Анкетування здобувачів освіти на предмет визначення у них рівня знань про особливості полікультурного простору та особливості міжособистісної взаємодії у ньому, що характеризує у нашому дослідженні когнітивний компонент полікультурного світогляду (діаграма 3, рис. 6).

Діаграма 3

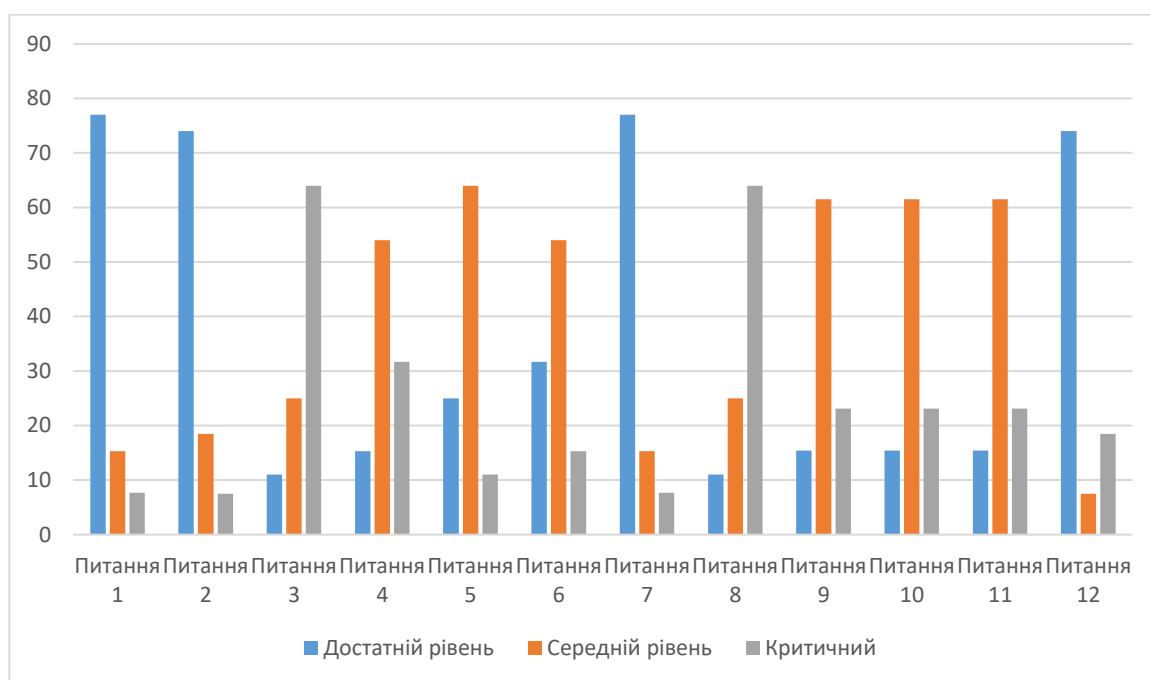

Рис. 6. Дослідження когнітивного компоненту полікультурного світогляду (за % рівнем відповідей на питання анкети)

Діаграма 4

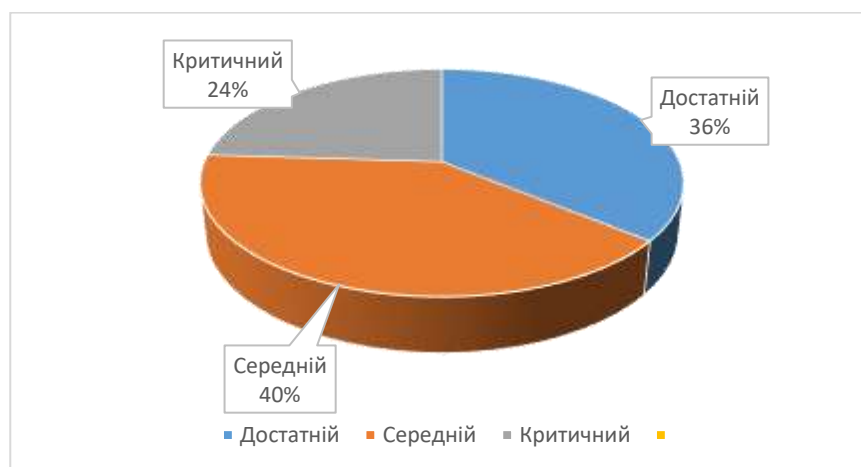

Рис.7. Результати діагностування здобувачів освіти за когнітивним компонентом полікультурного світогляду

Що стосується загального усередненого результату діагностування когнітивного компонента досліджуваного явища за рівнями (достатній, середній, критичний) то його результати наведено у діаграмі 4 (рис. 7).

Дослідження діяльнісного компонента готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі, яке мало на меті виявлення рівня сформованості комунікативних умінь і навичок спілкування у полікультурному середовищі, а також ступеня інтенсивності прийняття інших людей, ми провели за двома діагностичними методиками: опитувальник для визначення рівня сформованості особистісних якостей (за методикою О. Калініченка) та адаптованою експрес-діагностикою поведінкового стилю у конфліктній ситуації.

Авторський опитувальник за методикою О. Калініченка було використано з метою визначення рівня сформованості особистісних якостей здобувачів освіти бакалаврського рівня. Студентам було запропоновано 14 тверджень, що характеризують особистісні якості, що базуються на загальнолюдських цінностях та допомагають визначити позицію людини у соціумі. У кожному наборі якостей вони мали виділити ті, які більш значущі і цінні для них особисто, яким вони віддають перевагу. Результатом проведеного за діагностичним опитувальником О. Калініченка дослідження стало констатування сформованих у досліджуваних бакалаврів особистісних якостей, необхідних для здійснення міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі, а саме: порядність (60% опитуваних); повага до людей (70 % респондентів); толерантність (66 % здобувачів освіти); врівноваженість (76 %); ерудованість (60 % опитуваних); доброзичливість (66 % від загальної кількості обстежених); справедливість (60 % усіх респондентів) (діаграма 5, рис.8).

Діаграма 5

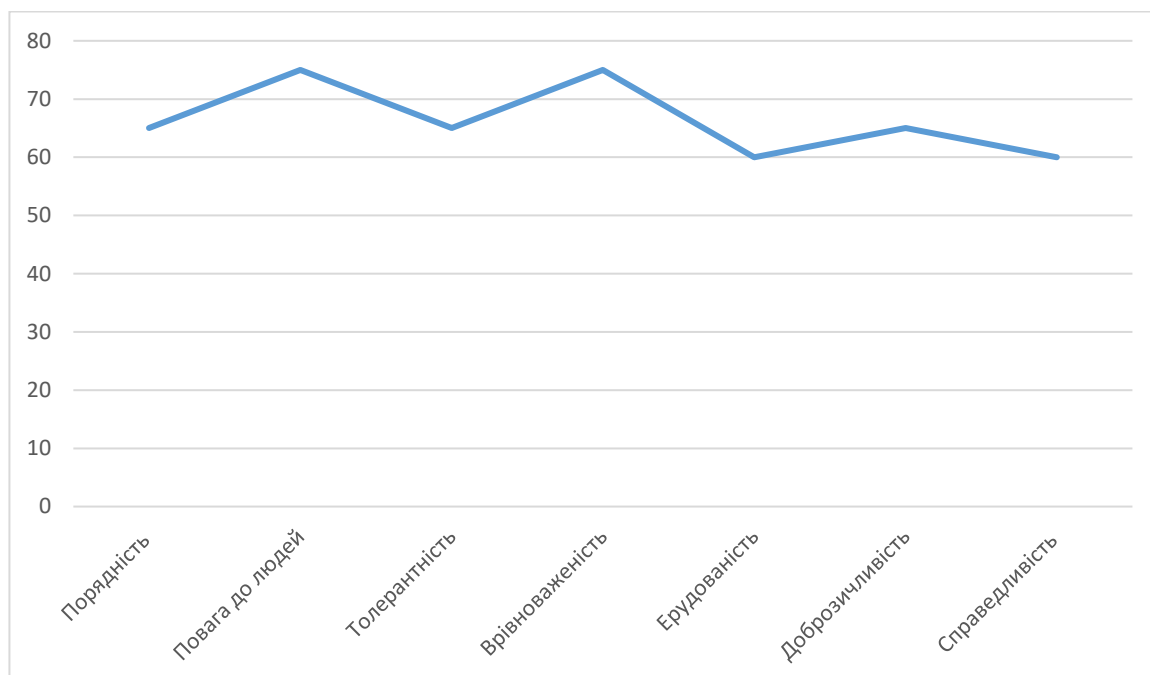

Рис. 8. Результати дослідження діяльнісного компонента полікультурного світогляду за методикою О.Калініченка

Адаптована експрес-діагностика (автори М. Фетискін, В. Козлов, Г. Мануйлов) на визначення поведінкового стилю у конфліктній ситуації (додаток Д), яку ми теж використали для діагностування поведінкового компоненту готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі сприяла виявленню наступних результатів: переважна здобувачів освіти бакалаврського рівня (50 % опитуваних) у конфліктних ситуаціях віддають перевагу авторитарному, жорсткому стилю, відстоюючи свою позицію і точку зору; м'який (частково поблажливий) стиль виходу із конфліктних ситуацій виявило 30 % студентів; компромісний стиль розв'язання конфліктів характерний для 20 % здобувачів освіти, які стали нашими респондентами: вони у ситуації конфлікту намагаються запропонувати рішення, яке б задовольнило обидві сторони, тобто готові шукати компроміс і робити кроки для його досягнення (рис.9, діаграма б).

Діаграма 6

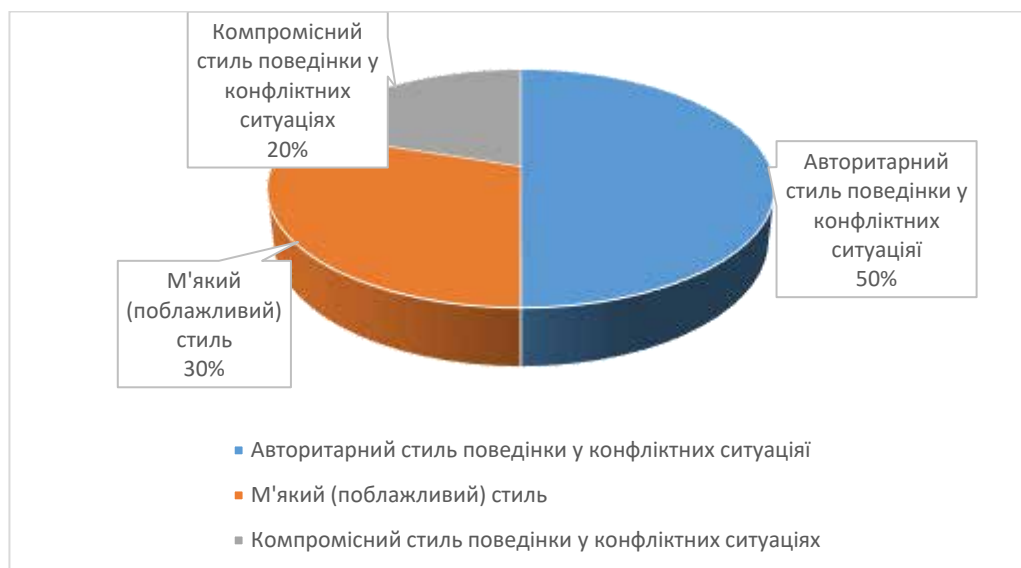

Рис.9. Результати діагностування діяльнісного компонента полікультурного світогляду за адаптованою експрес-діагностикою (автори М. Фетискін, В. Козлов, Г. Мануйлов)

Таким чином, ми провели діагностичне обстеження респондентів – здобувачів освіти бакалаврського рівня спеціальностей 015.39 Професійна освіта. Цифрові технології та 015.38 Професійна освіта. Транспорт на предмет виявлення рівня сформованості у них полікультурного світогляду.

Загальні результати проведеного діагностування представлено у таблиці 8.

Таблиця 8

Загальний рівень сформованості полікультурного світогляду
на констатуючому етапі експерименту

Рівень сформованості полікультурного світогляду	Числове вираження результату	
	Кількість респондентів	%
Достатній	15	30
Середній	25	50
Критичний	10	20

Наведені у таблиці 8 результати констатувального етапу експерименту виявили необхідність експериментальної перевірки ефективності визначених нами у параграфі 2.1. педагогічних умов формування у здобувачів освіти полікультурного світогляду як компонента їх професійної компетентності.

3.2. Реалізація педагогічних умов формування полікультурного світогляду здобувачів освіти в умовах освітнього середовища фахового коледжу

Визначені нами у параграфі 2.1. нашого дослідження педагогічні умови формування полікультурного світогляду як компонента професійної компетентності потребують визначення етапів їх реалізації, також форм і методів.

Кожнен з етапів процесу формування полікультурного світогляду мав на меті реалізацію однієї із визначених педагогічних умов (табл.9).

Таблиця 9

Етапи, мета та засоби реалізації педагогічних умов формування полікультурного світогляду

Етап реалізації педагогічних умов	Мета	Засоби реалізації
Інформаційно-пізнавальний	Формування у здобувачів освіти необхідних знань і правил спілкування у полікультурному просторі, усвідомлення сутності понять «взаємодія», «полікультурне середовище», «міжкультурна взаємодія», ознайомлення з видами міжкультурної взаємодії, усвідомлення значущості	Бесіди, дискусії, перегляд та обговорення тематичних фільмів, складання тематичного словника, проведення інформаційного квесту до Дня Європи (з метою ознайомлення із культурою народів європейських країн), циклу тематичних годин спілкування «У гості до самого себе», «Хто такий я», «Культурні надбання і цінності мого

	готовності до міжкультурної взаємодії у полікультурному просторі.	народу», «Традиції мого народу».
Самостійно-творчий	Гуманізація та гіманітаризація змісту дисциплін навчального плану та освітнього процесу взагалі	Оновлення змістового наповнення освітніх компонентів «Філософія», «Історія України», «Основи педагогічної майстерності», «Вступ до спеціальності», «Іноземна мова», «Психологія», «Педагогіка». Забезпечення єдності аудиторної та позааудиторної роботи
Практико-зорієнтований	Набуття практичних навичок міжособистіного спілкування у полікультурному просторі, вияв навичок толерантності, емпатії у процесі спілкування	Тренінги, інтерактивні вправи, ігри, творчі завдання, віртуальна екскурсія, рольові ігри, створення та вирішення квазіпрофесійних ситуацій тощо. Застосування в освітньому процесі інтерактивних методів, спрямованих на формування полікультурного світогляду студентів, а також умінь та навичок конструктивного міжкультурного міжособистісного спілкування.

Визначена нами поетапна реалізація педагогічних умов формування полікультурного світогляду носить комплексний інтегральний характер та

спрямована на підвищення рівня сформованості досліджуваної якості (достатній, задовільний, критичний рівні).

Представимо детальніше зміст експериментальної методики і поетапність реалізації в освітньому процесі фахового коледжу педагогічних умов формування полікультурного світогляду на різних етапах формувального експерименту.

Інформаційно-пізнавальний етап.

Для формування полікультурного світогляду як засадничої позиції та компонента професійної компетентності важливим є усвідомлення себе членом соціуму, власної приналежності до нації, до культури свого народу. Саме з цим пов'язано проведення першого спланованого нами заходу - засідання «кругого столу», на обговорення якого виводились питання : «Як ви розумієте поняття взаємодія? Полікультурний простір? Міжособистісна взаємодія?». Зважаючи на те, що це був перший захід у звичному колі, але з незнайомою людиною, то здобувачі освіти вели себе досить скуто, на питання відповідали неохоче, активність у діалозі виявили лише кілька студентів. Студенти виявили достатній рівень знань у визначених для обговорення поняттях, чітко пояснюючи і зміст понять, і наводячи приклади до певних ситуацій. Так, Надія Д., випускниця спеціальності Професійна освіта.Транспорт, сформулювала змістовну чітку відповідь на питання ролі міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі. Вона розповіла про особистий приклад міжрасового спілкування і про свій власний досвід подолання стереотипів по відношенню до людей іншої раси. Її розповідь викликала жваве обговорення, особливо у відношенні стереотипного ставлення до представників різних культур.

Цикл тематичних годин спілкування мав загальну мету, підпорядковувану темі дослідження, а також зміст кожного заходу визначався окремою метою. Нетрадиційні форми проведення (тренінгова, екскурсія з подальшим обговоренням, розповіді про сімейні традиції, обговорення

сімейних традицій, обговорення традицій різних етносів і національностей тощо).

Було використано також серію психолого-аналітичних вправ на самоаналіз, пізнання власної особистості, сформованості у собі якостей і компетентностей, необхідний для здійснення безконфліктної міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі: «Трамвай бажань», «Чарівна крамниця», «Психологічна скульптура», «Скептики і оптимісти», «Стереотипи: як наші установки заважають чи допомагають нам у спілкуванні» (додаток Ж).

Самостійно-творчий етап мав за мету оновлення контенту (змістового наповнення) освітніх компонентів «Філософія», «Історія України», «Вступ до спеціальності», «Психологія», «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності». Ми відмовилися від впровадження спецкурсу, що могло б стати однією з педагогічних умов, бо вважаємо, що оновлення змісту має стосуватись удосконалення вже існуючої практики. Саме тому за основу ми взяли зміст нормативних курсів навчального плану підготовки фахових бакалаврів, удосконалюючи їх шляхом введення певних цілеспрямованих і акцентів.

Як уже було зауважено у параграфі 2.2, нами було проаналізовано робочі програми навчальних дисциплін студентів спеціальностей 015.39 Професійна освіта. Цифрові технології та 015.38 Професійна освіта. Транспорт Київського професійно-педагогічного фахового коледжу імені Антона Макаренка: «Вступ до спеціальності», «Історія України», «Основи педагогічної майстерності» та інших, у результаті чого зроблено висновок про можливість розширення їх змісту за рахунок уведення тем культурно-комунікативної спрямованості (дод. Є).

У процесі вивчення означених тем студенти ознайомлювалися з культурно-комунікативним аспектом професійної підготовки педагогів, досліджували особливості формування культури міжособистісної взаємодії. На думку Т.Олійник, «роль предметних дисциплін велика як і в теоретичному

плані (зв'язок з проблемами полікультурності), так і в плані можливого розширення перспектив вирішення цієї проблеми. Тому важливо не лише збагачувати зміст предметних дисциплін полікультурним компонентом, а й запроваджувати міждисциплінарні спеціальні позаурочні заняття, що сприяють формуванню полікультурної компетентності. Це можуть бути дисципліни національно-регіонального компонента, предмети з вибору національно-культурної тематики, що дозволить інтегрувати процес формування полікультурної компетентності учнів» [40].

Наступний, *практико-орієнтований етап* формування у здобувачів освіти полікультурного світогляду мав за мету формування навичок діяти у нових мінливих ситуаціях в умовах полікультурного простору. Метою і результатом цього етапу було визначено сформованість внутрішніх дій міжособистісно-комунікативного характеру шляхом моделювання проблемних ситуацій, організації ділових та імітаційних ігор, тренінгів з використанням web-технологій тощо.

Ми запропонували здобувачам освіти проведення засідання круглого столу «Особливості культурних і національних традицій різних країн» (за методикою Р. Льюїса)[34]. Студентів було об'єднано в три групи (моноактивні, поліактивні та реактивні), кожна із груп обрала для представлення одну із ділових культур і за допомогою інтернет-джерел відшукати інформацію про ці групи.

Таким чином, перша команда надала інформацію про моноактивний тип культури: розповідали про англосаксонські, германські та скандинавські народи (німці, швейцарці, англійці, американці, шведи). Це інтроверти, орієнтовані на завдання (*task-oriented*). Це культури, в яких прийнято планувати своє життя, організовувати діяльність у певній послідовності, займатися тільки однією справою у кожний конкретний момент.

Здобувачі освіти коротко проінформували всіх учасників про особливості поведінки деяких представників вищезазначених культур, представивши візуалізацію у вигляді уривки з кінофільмів, де яскраво

представлена манера спілкування в тій чи тій країні. Інша команда розповіла про поліактивний тип культури, до якої належать романські, латиноамериканські, арабські та африканські народи (італійці, іспанці, португальці, бразильці, французи, араби), а також Україна. Це екстраверти, які орієнтовані на людей (*people-oriented*) і їх характеристиками є товариськість, комунікабельність, рухова активність, емоційність. Вони організовують свою діяльність не за попередньо складеним планом, а за ступенем значущості того чи іншого заходу у конкретний момент.

Про реактивний тип культури готувала інформацію третя група. Студенти відзначили, що до цього типу культури належать народи східної та південно-східної Азії (Японія, Китай, Тайвань, Туреччина, Сінгапур і Фінляндія), зазначені країни є інтровертами й орієнтовані на збереження поваги (*respect-oriented listeners*). Це культури людей, які надають найбільшого значення ввічливості та повазі до співрозмовника, слухають його уважно й мовчки, обережно реагують на пропозиції іншої сторони.

У процесі проведення обговорення здобувачі освіти підкреслили власну зацікавленість предметом обговорення і представлення (типи культур), і що вони не одразу могли визначити до якого типу ділових культур належить на чи та національність.

Важливо також зазначити, що ефективність формування полікультурного світогляду студентів забезпечується також системним поєднанням їхньої аудиторної й позааудиторної діяльності. У свою чергу, чільне місце серед різних видів позааудиторної діяльності студентів у різних країнах займає волонтерство [60].

Крім названого вище, здобувачі освіти брали участь у позааудиторних заходах, метою яких якраз і було формування полікультурного світогляду студентів: «Фестиваль народних традицій, онлайн-фестиваль міжнародної культури, конкурс «Традиції та культура народів світу», «День вишиванки» та інш. До найбільш поширених позааудиторних заходів можна віднести: студентські фестивалі і конкурси, конференції, міжнародні клубні рухи,

фестивалі й конкурси колективів художньої творчості різних національностей, спортивні змагання, ігри, походи, екскурсії, вечори дружби, круглі столи, презентації, зустрічі з відомими людьми – представниками різних культур та ін..

Під час проведення наукового пошуку нами було з'ясовано, що «позитивним аспектом у діяльності українських закладів вищої освіти є зростання мобільності учасників освітнього процесу, адже в останні роки значно збільшилась кількість зарубіжних стажувань українських студентів та викладачів» [60].

Отже, у процесі профедення формувального етапу експерименту, який передбачав реалізацію педагогічних умов формування у здобувачів освіти полікультурного світогляду як компонента професійної компетентності, ми реалізували систему роботи за певними визначеними етапами, метою якої було підвищення рівня сформованості у здобувачів освіти досліджуваної якості (полікультурного світогляду).

3.3. Результати педагогічного експерименту

Контрольний етап експериментального дослідження проблеми формування полікультурного світогляду як компонента професійної компетентності у здобувачів освіти мав на меті проведення діагностичного зрізу на виявлення рівня сформованості досліджуваної якості, порівняння результатів констатувального і контрольного етапів експерименту на предмет збільшення/зменшення ступеня сформованості полікультурного світогляду у здобувачів освіти – учасників експерименту.

Було проведено контрольне діагностичне обстеження, спрямоване на виявлення рівня сформованості компонентів полікультурного світогляду у здобувачів освіти. Діагностичне обстеження проводилось за тими самими методиками, які використовувалися на констатувальному етапі експерименту, що, на нашу думку, мало забезпечити нам «чистоту експерименту» і з'ясувати,

які зміни відбулися в результатах вияву здобувачами освіти досліджуваної якості за визначеними показниками. Тобто, по суті, ми мади визначити ефективність/неефективність проведеної роботи та визначити доцільність впровадження запропонованої експериментальної методики формування у здобувачів освіти полікультурного світогляду.

Першими використаними діагностичними методиками, спрямованими на виявлення рівня сформованості мотиваційно-ціннісного компонента полікультурного світогляду, стали тест на визначення рівня комунікативної толерантності (за В. Бойко) (додаток В); тест на визначення рівня комунікативної емпатії (за І. Юсуповим) (додаток Г).

Перше діагностичне обстеження за тестом В. Бойка продемонструвало наступні результати опитування здобувачів освіти спеціальностей 015.39 Професійна освіта. Цифрові технології та 015.38 Професійна освіта. Транспорт (діаграма 7, рис.10).

Діаграма 7

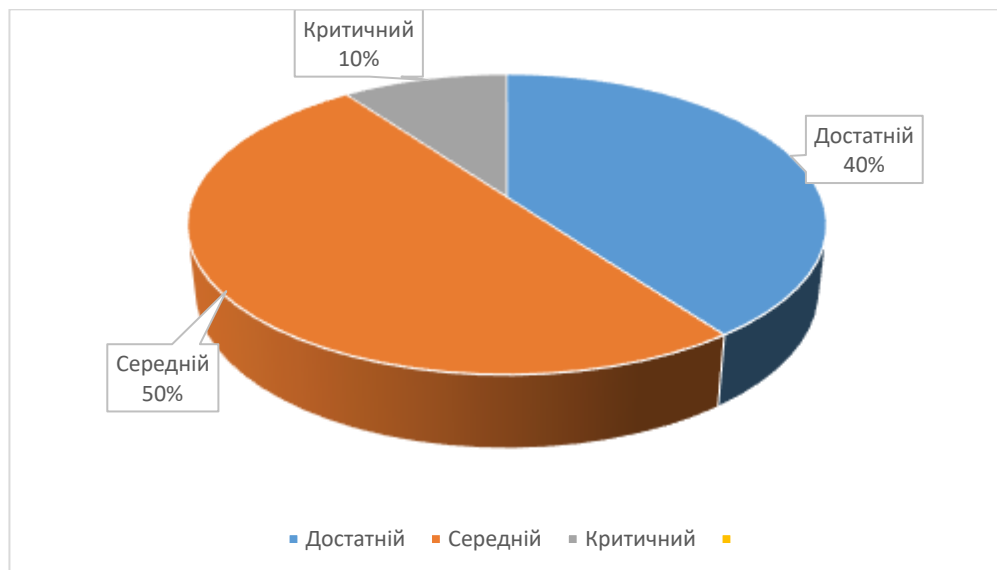

Рис.13. Результати діагностування за мотиваційно-ціннісним компонентом полікультурного світогляду на контрольному етапі експерименту (методика В. Бойка)

У результаті проведеного контрольного діагностування за методикою В.Бойка було виявлено, що опитані респонденти, які мали в основному

середній та низький рівні сформованості комунікабельності, покращили свій результат (табл. 10).

Таблиця 10

Результати діагностування здобувачів освіти за мотиваційно-ціннісним компонентом на констатувальному та контрольному етапах

	Достатній	Середній	Низький
Констатувальний етап	11	54	35
Контрольний етап	39	51	11

Контрольний етап передбачав і діагностику рівня сформованості полікомунікативної емпатії за методикою І. Юсупова, метою якої є виявлення рівня емоційної реакції, рівня чутливості до переживань інших людей, що виявляється в співпереживанні (ідентифікація з іншим) і в співчутті (співчутливе ставлення до іншого).

Маємо зауважити, що на етапі констатувального обстеження саме за цією методикою досить значний відсоток респондентів (35 осіб) виявили достатній рівень сформованості досліджуваного компоненту.

Числові дані проведеного діагностичного обстеження мотиваційно-ціннісного компоненту полікультурної компетентності готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі за діагностичною методикою І. Юсупова на контрольному етапі експерименту наведено на рис.14 (діаграма 8).

Наступним діагностичним обстеженням, яке ми проводили, було діагностичне обстеження за питаннями Авторської анкети на з'ясування рівня сформованості знань про полікультурний простір, ціннісні установки та особливості міжкультурної взаємодії (додаток Б), яке ми проводили за гугл-формою. Результати опитування виявили наступний результат (діаграма 9, рис. 15).

Діаграма 8

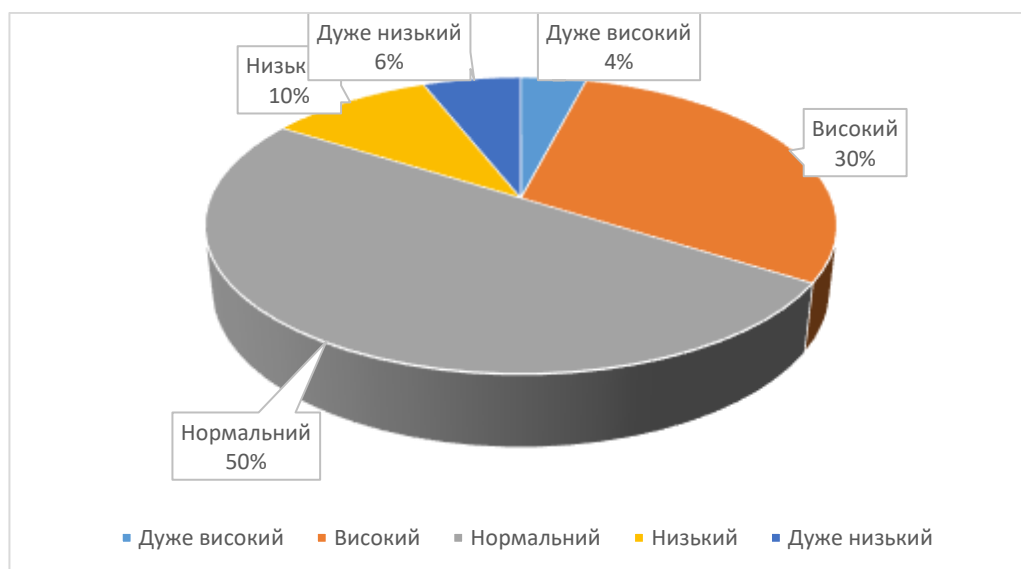

Рисунок 14. Контрольне діагностичне обстеження мотиваційно-ціннісного компонента полікультурного світогляду за діагностичною методикою І. Юсупова

Діаграма 9

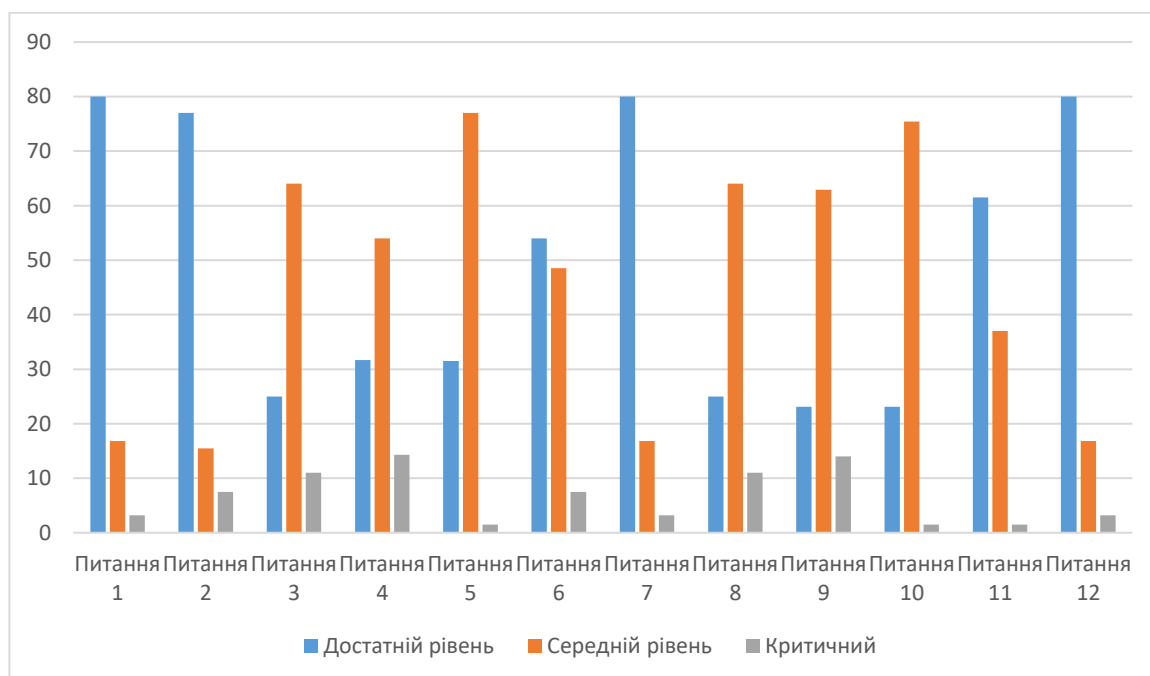

Рис. 15. Дослідження когнітивного компонента полікультурного світогляду на контрольному етапі

Що стосується загального усередненого результату діагностування когнітивного компонента досліджуваної якості за рівнями (достатній, середній, критичний) на контрольному етапі, то його результати наведено у діаграмі 10 (рис. 16).

Діаграма 10

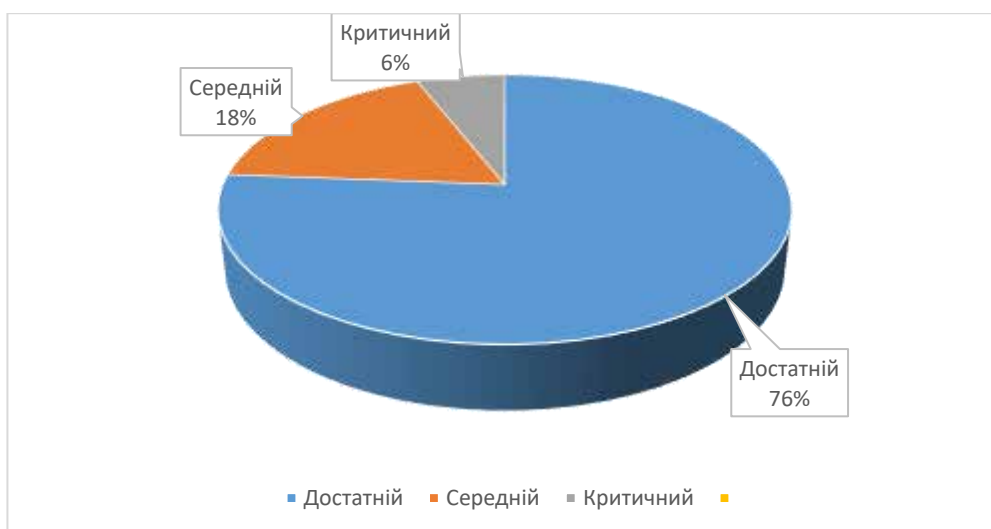

Рис.16. Результати діагностування здобувачів освіти за когнітивним компонентом полікультурного світогляду на контрольному етапі

Далі у ході проведення контрольного діагностичного обстеження ми досліджували уже поведінковий компонент полікультурного світогляду, де діагностичним інструментарієм було опитування за методикою О. Калініченка, яке мало на меті визначити рівень сформованості особистісних якостей, які сприяють здійсненню успішної міжкультурної взаємодії, що є важливою запорукою безконфліктної взаємодії у полікультурному просторі.

Методика складається з 14 тверджень – характеристик особистісних якостей. Результати контрольного діагностування за методикою О. Калініченка наведено у діаграмі 11, (рис.17).

Діаграма 11

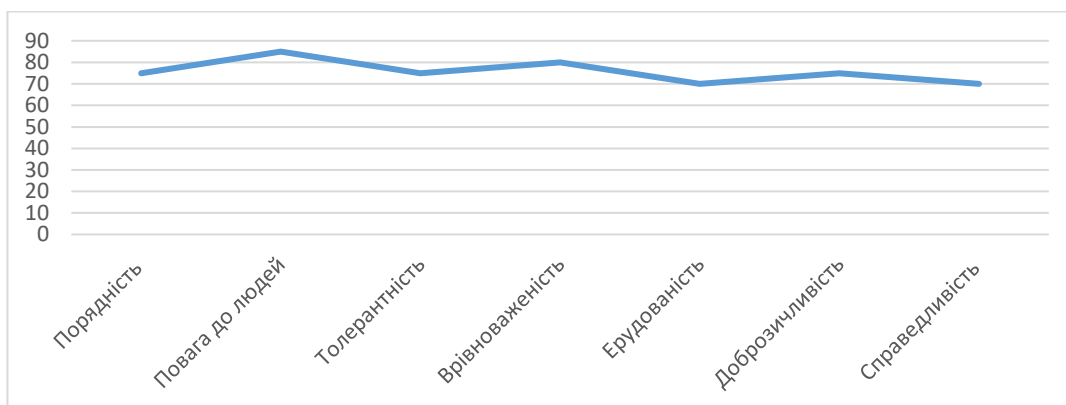

Рис. 17. Результати дослідження поведінкового компонента полікультурного світогляду за методикою О.Калініченка

Заключним діагностичним обстеженням стало діагностування за адаптованою експрес-діагностикою авторів М. Фетискіна, В. Козлова, Г. Мануйлова, метою якого є визначення поведінкового стилю у конфліктній ситуації.

Результати обстеження подано на рис.18, діаграма 12.

Діаграма 12

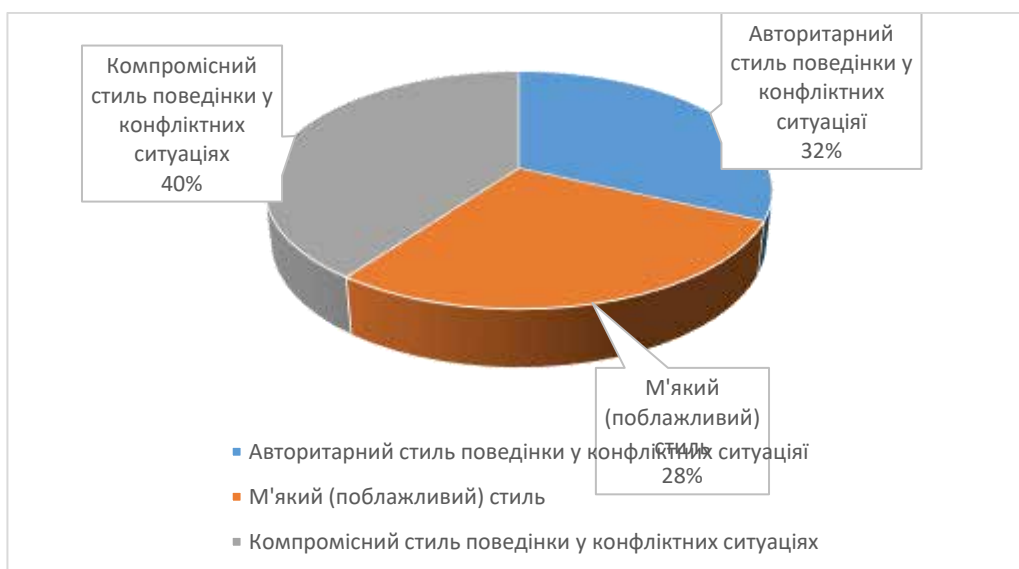

Рис.18. Результати контрольного діагностування поведінкового компонента полікультурного світогляду за адаптованою експрес-діагностикою М. Фетискіна, В. Козлова, Г. Мануйлова

Таким чином на контрольному етапі експерименту нами було проведено діагностичне обстеження здобувачів освіти рівня бакалавра спеціальностей 015.39 Професійна освіта. Цифрові технології та 015.38 Професійна освіта. Транспорт на предмет виявлення рівня сформованості у них полікультурного світогляду.

Загальні результати проведеного контрольного діагностичного обстеження представлено у таблиці 11.

Таблиця 11

Загальні результати контрольного етапу експерименту (загальний рівень сформованості полікультурного світогляду здобувачів освіти)

Рівень сформованості у здобувачів освіти полікультурного світогляду (контрольний етап)	Числове вираження результату	
	Кількість респондентів	%
Достатній	23	46
Середній	26	52
Критичний	1	2

Діаграма 13

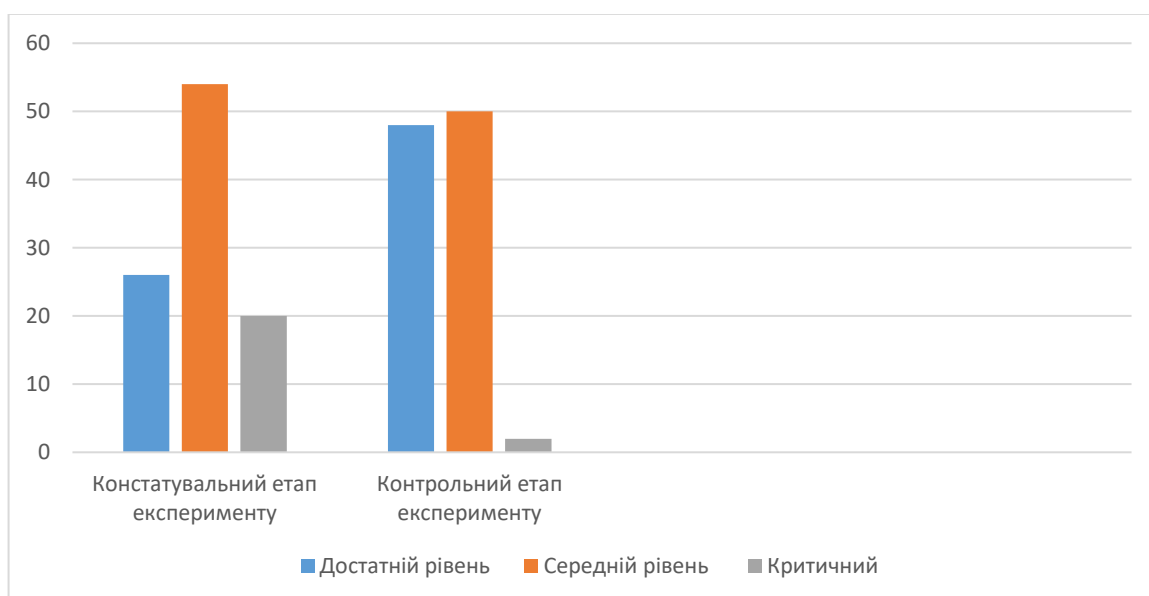

Рис.17. Порівняльні дані результатів констатувального та контрольного етапів експерименту

Отримавши дані про загальний рівень сформованості полікультурного світогляду як компонента професійної компетентності на контрольному етапі експерименту, для визначення ефективності/неефективності застосованої методики ми маємо порівняти дані констатувального та контрольного етапів. Порівняльні дані констатувального та контрольного етапів експерименту подано на рис. 19 (діаграма 13).

Отримані результати контрольного етапу та порівняльні результати констатувального і контрольного діагностувань виявили суттєве підвищення рівня сформованості досліджуваної якості (полікультурного світогляду) за викоремленими компонентами та дозволяють констатувати ефективність підібраних нами педагогічних умов формування полікультурного світогляду як компонента професійної компетентності у здобувачів освіти бакалаврського рівня. Виявлені результати також засвідчують ефективність проведеної нами роботи на формувального етапі експерименту.

ВИСНОВКИ до розділу 3

Третій (експериментальний) розділ нашого дослідження мав на меті проведення класичного триетапного експерименту.

Перший етап – констатувальний – передбачав розробку змісту, програми та етапів експериментальної роботи, спрямованої на визначення рівня сформованості полікультурного світогляду у здобувачів освіти та вплив на рівень його сформованості у процесі формувального етапу експерименту.

У методичному розділі нами було визначено три рівні сформованості у здобувачів освіти полікультурного світогляду: критичний, середній, достатній та їх змістові характеристики.

У відповідності із поставленими завданнями нами було розроблено програму діагностичного обстеження здобувачів освіти, яка передбачала визначення рівня сформованості полікультурного світогляду. До кожного з визначених у теоретичній частині компонентів досліджуваної якості було підібрано діагностичний інструментарій (методики науковців та авторське анкетування). Для проведення експериментальної роботи було визначено групу респондентів (50 осіб) із числа здобувачів освіти рівня бакалавра. Діагностичне дослідження проводилося під час аудиторних занять та позааудиторної роботи.

Реалізація педагогічних умов і розробленої системи роботи відбулося на формувальному етапі. Розроблені та апробовані відповідно до мети і завдань роботи педагогічні умови сприяли можливості цілеспрямовано та результативно впливати на процес формування полікультурного світогляду, що підтвердив порівняльний аналіз результатів діагностичних зрізів на констатувальному і контрольному етапах експерименту.

ВИСНОВКИ

Сповнений складнощів та суперечностей процес національного відродження України та входження нашої держави до європейського та світового полікультурного простору потребує всебічного осмислення історичних і політичних, етнокультурних і соціальних детермінант, які окреслюють особливості суспільного життя громадян країни. При цьому нагальним є формування та впровадження конкретного алгоритму, у якому провідним чинником виступала б етнічна самосвідомість кожного громадянина країни, усвідомлення ним своєї причетності до рідної культури, а поряд з цим - розуміння її ролі у формуванні національно-державних інтересів. Інтеграційні процеси між країнами і народами, їх взаємодія у всіх сферах існування є основною характеристикою розвитку суспільства сьогодення.

Визначено, що *професійна компетентність* - інтегрований комплекс рис особистості, який об'єднує знання, навички, досвід та вміння практично їх реалізовувати у певній професійній діяльності. Також визначено, що *світогляд* - це сукупність поглядів особистості на себе і своє місце у світі, у професійній сфері, зумовлена переконаннями, ідеями, принципами і ціннісними та моральними орієнтаціями особистості. Що стосується основного поняття дослідження – полікультурний світогляд, то на основі узагальненого аналізу і синтезу наукових напрацювань ми вивели наступне його трактування: *полікультурний світогляд* - це інтегрована якість особистості, яка знаходить вияв у її здатності успішно та безконфліктно взаємодіяти з усіма членами суспільства, у тому числі у професійному середовищі, на засадах прояву взаємоповаги, недопущення дискримінації іншої людини через її національні, культурні, мовні чи інші відмінності, реалізуючи власні професійні якості, на досягнення результату колективної взаємодії.

Структурними компонентами досліджуваного поняття визначено *мотиваційно-ціннісний, когнітивний і поведінковий*. Відповідно критеріями

вияву цих компонентів у реальному житті було визначено *емоційно-ціннісний, знаннєвий і діяльнісно-рефлексивний*. Усвідомлюючи, що у кожної конкретної особистості полікультурний світогляд може бути сформований на більш високому чи більш низькому рівні, ми визначили також рівні сформованості досліджуваної якості (полікультурного світогляду: *достатній, середній і критичний*).

Педагогічними умовами формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі є наступні: організація освітнього процесу на основі досвіду та цінностей здобувачів освіти; оновлення змістового наповнення освітніх компонентів, що пропонуються до вивчення навчальним планом підготовки фахівців за кожною окремою спеціальністю; оновлення форм і методів навчання на предмет переважання тих, які сприятимуть формуванню основ міжособистісної взаємодії (моделювання проблемних ситуацій культурно-комунікативного характеру, ділові ігри, тренінги тощо).

Найбільш оптимальними і поширеними формами і методами реалізації визначених педагогічних умов є наступні: лекції, вправи й завдання репродуктивного, продуктивного та творчого характеру, розв'язання проблемних міжкультурних ситуацій, перегляд кінофільмів та мультимедійних навчальних матеріалів полікультурного характеру, обговорення, надання розгорнутих відповідей на питання, вікторини, дискусії, ділові й рольові ігри.

Діагностичними методиками, що сприяли визначенню рівня сформованості досліджуваної якості за виокремленими компонентами, ми обрали наступні: тест на визначення рівня комунікативної толерантності (за В. Бойко); тест на визначення рівня комунікативної емпатії (за І. Юсуповим); авторська анкета на з'ясування рівня сформованості знань про полікультурний простір та особливості міжособистісної взаємодії у ньому; опитувальник для визначення рівня сформованості особистісних якостей (за методикою

О. Калініченка); адаптована експрес-діагностика поведінкового стилю у конфліктній ситуації.

Визначили етапи (інформаційно-пізнавальний, самостійно-творчий, практико-зорієнтований) проведення формувального етапу, кожен з яких було реалізовано у певних формах роботи. Так, формами реалізації мети інформаційно-пізнавального етапу було визначено такі заходи, як бесіди, дискусія, перегляд тематичних фільмів, складання тематичного словника, провення інформаційного квесту до Дня Європи (з метою ознайомлення із культурою народів європейських країн), циклу тематичних годин спілкування «У гості до самого себе», «Культурні надбання і цінності мого народу», «Традиції мого народу».

Другий, самостійно-творчий етап формувального етапу експерименту, було реалізовано за разунк опрацювання змістового контенту освітніх компонентів навчального плану («Філософія», «Історія України», «Іноземна мова», «Вступ до спеціальності», «Основи педагогічної майстерності», «Психологія», «Педагогіка»).

На третьому, практико-зорієнтованому етапі, ми використосували на заняттях інтерактивні методи, спрямованих на формування полікультурних якостей студентів, а також умінь та навичок конструктивного міжкультурного міжособистісного спілкування.

Проведений контрольний етап експерименту виявив ефективність реалізації визначених нами педагогічних умов

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авхутська С. Полікультурна компетентність як чинник професійного й особистісного зростання майбутнього учителя історії. *Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. Уман. пед. ун-ту імені Павла Тичини*. Умань, 2011. № 4 (1). С. 110–115.
2. Авхутська С. О. Формування полікультурної компетентності майбутніх учителів історії в процесі професійної підготовки: автореф. дис.канд. пед. наук: 13.00.04. Умань, 2013. 19 с.
3. Агадуллін Р. Р. Полікультурна освіта : методолого-теоретичний аспект. *Педагогіка і психологія*. 2004. № 3 (4). С. 18-29.
4. Андрущенко В. Характер особистості: гармонія національних загальнолюдських цінностей, шляхи формування. *Вища освіта України*. 2009. № 1. С. 13-19.
5. Бакуліна Н. Прийоми розвитку міжкультурної комунікації. Режим доступу: [ARTEK_2009_NB \(22\).pdf \(iitta.gov.ua\)](http://artek.iitta.gov.ua/ARTEK_2009_NB_(22).pdf).
6. Березюк О.С. Системний підхід до формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців в сучасному освітньому просторі. Професійна педагогічна освіта: системні дослідження : монографія / за ред. О. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 193-209.
7. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці. *Педагогіка і психологія: Вісн. АПН України*. Київ, 2009. № 2. С. 26-31.
8. Буrows О.Ю. Проектування полікультурного інформаційного соціального середовища як основа сучасного педагогічного процесу. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/10494/1/B2.pdf>.
9. Гіптерс З. В. Культурологія : словник-довідник : навч. посіб. К. : УБС НБУ, 2008. 407. 318 с.

10. Гончаренко Л. А. Розвиток полікультурної компетентності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів : навчальний посібник / За ред. В. В. Кузьменка. Херсон : РІПО, 2007. 176 с.
 11. Гончаренко Л. А. Формування готовності вчителів до професійної діяльності в умовах полікультурного середовища в системі післядипломної освіти: дис. канд. пед. наук. Південноукраїнський регіональний ін-т післядипломної освіти педагогічних кадрів. Херсон, 2006. 215 с.
 12. Гоулман Д. Емоційне лідерство: Мистецтво управління людьми на основі емоційного інтелекту / пер. з англ. 2005. 301 с.
 13. Гулецька Я. Г. Полікультурна освіта студентської молоді в університетах США: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. Наук спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 2008. 20 с.
 14. Гуренко О. І. Формування етнокультурної компетентності майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища: навч. посіб. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2007. 168 с.
 15. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (прийнято резолюцією 47/135 Генеральної Асамблеї ООН 18.12.1992 р.).
- URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318.
16. Довгополова Я. В. Формування толерантних відносин студентів у полікультурному середовищі вищого навчального закладу: дис... канд. пед. наук: 13.00.05. Луганськ, 2007. 206 с.
 17. Дрожжина С. Полікультурна освіта: теоретичні засади реформування. *Педагогічний дискурс: зб. наук. праць*. Хмельницьки: ХГПА, 2008. С. 28-36.
 18. Дубасенюк О. А. Загальнокультурна компетентність: сутність та наукові підходи. *Формування загальнокультурної компетентності майбутніх*

- фахівців : зб. наук. пр. Житомир. держ. ун-ту імені І. Франка. Житомир, 2013. С. 5-10.
19. Зеліковська О. О. Сутність та структура міжкультурної компетенції студентів вищих економічних навчальних закладів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія «Педагогіка і психологія»*. № 2 (24). 2010. С. 213-216.
20. Зіненко О. Розвиток полікультурної компетентності учнів на уроках англійської мови в акмеологічному просторі. URL: <http://surl.li/skgdpz>
21. Качур М.С. Формування міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів ЗЗСО України у процесі навчання єврейської традиції: вип.квал.робота магістра. Дніпро, 2023. 101 с.
22. Кендзьор П.І. Полікультурне виховання учнів у системі діяльності загальноосвітнього навчального закладу: дис. ...докт.пед.наук. Київ, 2017. 504 с.
23. Киричук О. В. Проблеми психології педагогічної взаємодії. *Психологія: республіка*. Київ: Освіта, 1991. Вип. 37. С. 3 -12.
24. Кірсанова С. С. Формування міжособистісних взаємин студентської молоді в полікультурному просторі закладів вищої освіти. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія «Педагогіка»*. Мелітополь, 2020. № 2 (23). С. 36-41.
25. Козьменко О. Полікультурне виховання школярів у Канаді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. № 2(106). С. 86-94.
26. Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України. *Агора. Випуск 6: Україна і США: взаємодія у галузі політики, економіки, культури і науки*. 2008. С. 5-14.: Режим доступу : <http://political-studies.com/?p=578>.
27. Компанієць В. О. Сутність і особливості сучасного полікультурного виховання. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Київ. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. Вип. 6. Кн. 1. С. 62-67.

28. Кондратьєва О. Формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу): дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2017. 265 с.
29. Котенко О. Педагогічні умови розвитку полікультурної компетентності вчителів зарубіжної літератури як фактор зростання професіоналізму. *Імідж сучасного педагога*. 2010. № 10 (109). С. 38-41.
30. Кравець Р.А. Теоретичні і методичні основи полікультурної освіти майбутніх фахівців аграрної галузі: монографія. Вінниця: «Планер», 2017. 434 с.
31. Кремень В. Чому ми бідні, якщо такі освічені? *Дзеркало тижня*. 2015. № 6.
32. Культурологія: енциклопедичний словник. За ред. д-ра філос. наук, проф. В. П. Мельника. Львів : ЛНУ імені івана Франка, 2013. 508 с.
33. Лебик О., Головашенко І. Теоретичні аспекти поняття світогляду. Режим доступу: <http://surl.li/myuysb>.
34. Льюис Р. Д. Деловые культуры в международном бизнесе. От столкновения к взаимопониманию. Пер. с англ. - 2-е изд. - М.: Дело, 2001. 439 с. <http://sov.opredelim.com/docs/138000/index-3977-1.html>.
35. Мелько Л. Ф. Роль країнознавчих проєктів у формуванні полікультурної компетентності студентів-міжнародників. Розвиток інформаційного суспільства: колект. моногр. в 10-ти томах. К., 2013. Т. 10. Інформаційно-комунікаційні аспекти міжнародної та національної безпеки. С. 268-290.
36. Місенг Д.В. Вплив ціннісних орієнтацій на стиль життя особистості : дис. ... канд. психол. н. Київ, 2020. 286 с.
37. Мурсамітова І.А., Гарбузюк Т.В. Національно-патріотичне виховання як засіб формування соціальних та життєвих компетентностей студентської молоді. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки): зб. наук. праць*. Старобільськ, 2016. № 6. С.252-259.

38. Народознавча компетентність дітей і молоді: принципи та методи дослідження / За ред. проф. Н. В. Лисенко. Івано-Франківськ, 2007. 280 с.
39. Нові підходи до історичної освіти в умовах багатокультурного суспільства : навч. посібн. для студ. ВНЗ / за заг. ред. Баханова К. О. Л.: ЗУКЦ, 2012. 164 с.
40. Олійник Т. Педагогічні умови формування полікультурної компетентності учнів у закладах позашкільної мистецької освіти. *Інноваційна педагогіка. Теорія та методика навчання (з галузей знань)*. Режим доступу: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/55/part_2/13.pdf.
41. Омелянчук І.І. Сутність поняття «полікультурність» як основоположного компонента в структурі міжкультурної комунікації. *Вісник психології і педагогіки*. Режим доступу: <http://surl.li/zkqenk>.
42. Онищенко М. Ю. До питання про структуру полікультурної компетентності майбутніх перекладачів. *Збірник наукових праць Херсон. держ. ун-ту. Педагогічні науки*. Херсон, 2017. Вип. 80 (3). С. 187-192.
43. Педагогічна майстерність : Хрестоматія : навчальний посібник. За заг. ред. І. Зязюна. Київ : Вища школа, 2006. 606 с.
44. Перетяга Л. Є. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання». Харків, 2008. 24 с.
45. Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: навчальний посібник / за ред. І.Л. Холковської. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. 144 с.
46. Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти». Затв. Наказом Мінекономіки за № 610 від 23.03.2021 р. Режим доступу: <http://surl.li/jdmekj>.

47. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. К.: Академвидав, 2006. 424 с.
48. Психологія людини: Л. С. Виготський та сучасна наука: зб. ст. / за ред. М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. Вип. 1. 127 с.
49. Сафонова І.О. Сутність і структура міжкультурної компетентності в контексті аксіологічного підходу. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2014. №3 (62). С.129-143.
50. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації: Підручник. Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю.А., 2011. 350 с.
51. Сідун Л. Розвиток полікультурної освіти у вищій школі США: дис. ...канд.пед.наук. 13.00.04. Ужгород-Тернопіль, 221. 243 с.
52. Сімоненко М. В. Полікультурна компетентність майбутнього вчителя як стандарт освіти європейського виміру. URL: http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Pedagogica/58322.doc.htm.
53. Словник іншомовних слів / уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. К.: Наукова думка, 2000. 680 с.
54. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. 2-е видання випр. і доп. К: Українська радянська енциклопедія, 1985, 966с.
55. Сокульський А. Л. Культурологія: словник-довідник. Запоріжжя: ГУ "ЗІДМУ", 2006. 292 с.
56. Суший О.В. Стратегічні пріоритети розвитку освіти у контексті європейської інтеграції України: чи стане реформа в освіті запорукою успішних реформ в Україні в цілому? *Український соціум*. 2015. № 4(55). С. 85-96.
57. Сущенко А. В. Проблема професійно-педагогічної підготовки майбутніх викладачів вищої школи до роботи в умовах полікультурного середовища. *Збірник наукових праць Бердян. держ. пед. ун-ту. Сер. Педагогічні науки*. Бердянськ, 2005. Вип. 1. С. 120-128.
58. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: Монографія. К., 2003. 351 с.

- 59.Цимбрило С. Педагогічні умови полікультурного виховання студентів в освітньо-виховному середовищі вищого навчального закладу. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020 р., № 73, Т. 2. С. 243-248.
- 60.Чжан Ювень. Формування полікультурної компетентності студентів в університетах КНР: дис. ...канд.пед.наук. 011 Освітні, педагогічні науки. Харків, 2020. 215 с.
- 61.Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник. Х. : Прапор, 2004. 640 с.
- 62.Юрченко О. Структура соціальної компетентності молодшого школяра. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 7 (61). С. 234-244.
- 63.Яценко Л. Особливості соціалізації дітей молодшого шкільного віку. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди»*. 2013. № 28. С. 383-388.
- 64.Banks J.A. Multiethnic education: Theory and practice. Boston: Allyn and Bacon, 1988. 312 p.
- 65.Delamare Le Deist F., Winterton J. Que's que c'e competence. Human Resource Development International. 2005. Vol. 8, No. 1. P. 27-46.
- 66.Esses V. M. Explaining the Breakdown of Ethnic Relations. Vernon. NY : Ruthledge Publishes, 2008 296 p.
- 67.Katz L. G. Fostering children's social competence : The teacher's role / L. G. Katz, D. E. McClellan. Washington, DC : National Association for the Education of Young Children, 1997.
- 68.Luchtenberg S. Multicultural Education: Challenges and Responses. *JSSSE*. 2005. Vol. 4. No 1. PP. 31-55.
- 69.Chomsky N. Aspects of a Theory of Syntax. Cambridge, 1965. 259 p.
- 70.Thomas G. A typology for the case study in social science. *Qualitative Inquiry*. 2011. 17 (6). P. 511 -527.

- 71.Rakotomena M. H. Les ressources individuelles pour la compétence interculturelle individuelle. In Revue internationale sur le travail et la société. 2005. P. 668-691.
- 72.. 高一虹, 语言文化差异的认识与超越[M], 北京:外语教学与研究出版社, 2000。